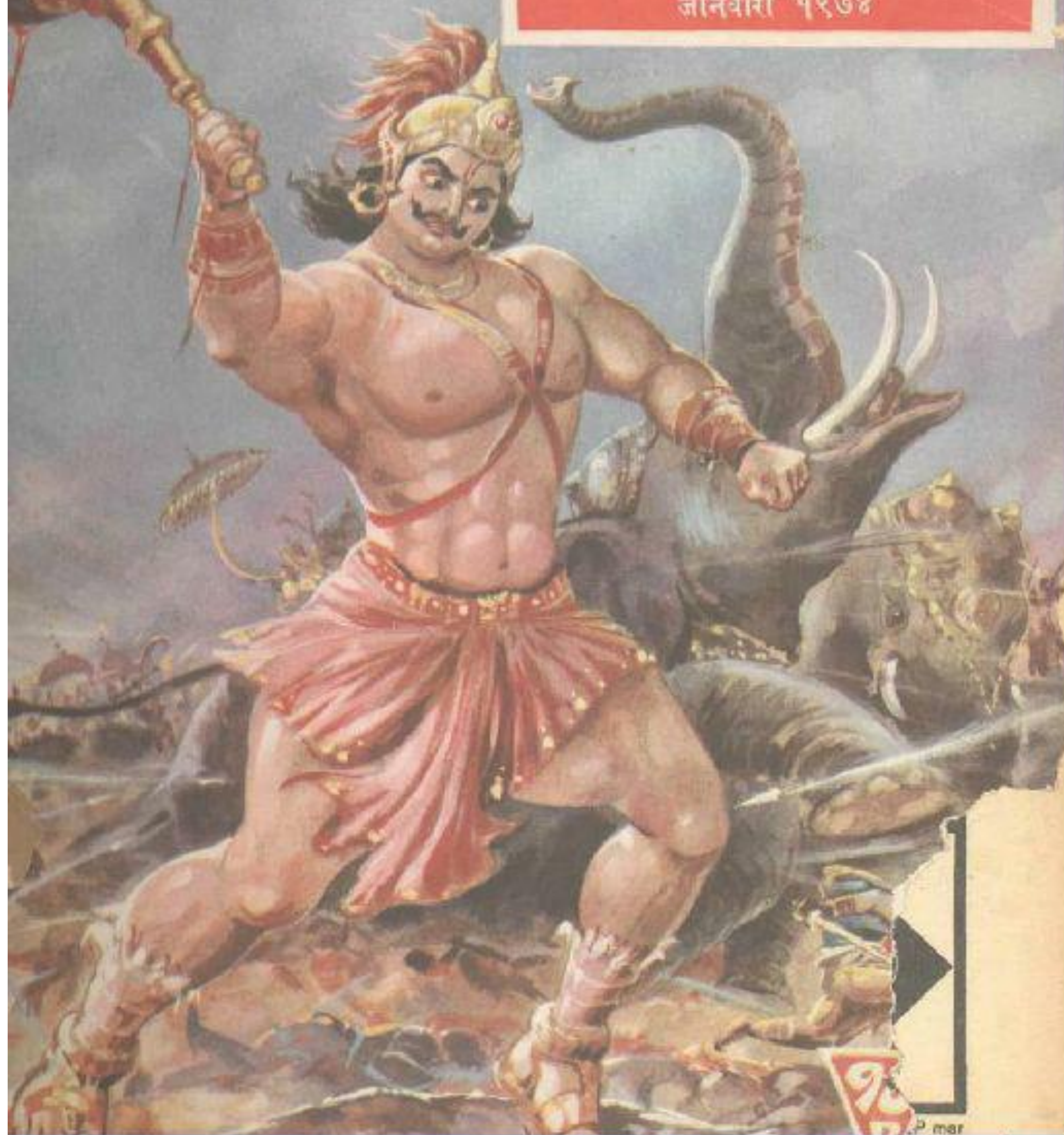
चांदोबा

जानेवारी १९७४





अमरवाणी

धन्यास्ते पुरुषश्रेष्ठा ये बुद्धया कोपमुद्धितम्
निरुंधंति महात्मानो दीप्तमग्नि मिवांभसा ।   ॥ १ ॥

[क्रोध आला असतां पाणी ओतून विस्तव विझवून शांत करतात, तसा जो पुरुष आपला क्रोध आवरतो तो थोर पुरुष होय.]

क्रुद्धः पापं न कुर्यात् कः क्रुद्धोहन्यात् गुरूनपि
क्रुद्धः परुषया वाचा न स्साधू नधिक्षपेत् ।   ॥ २ ॥

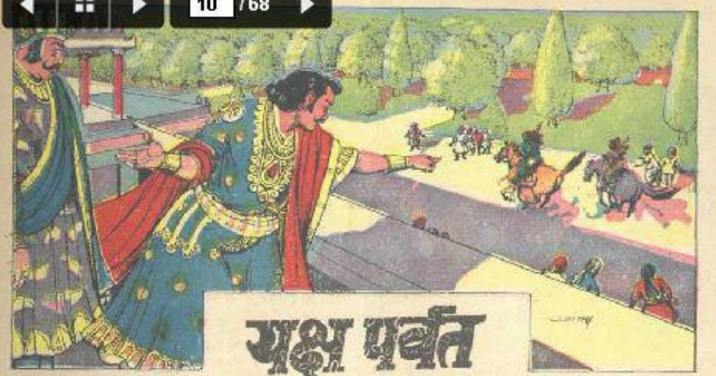
[क्रुद्ध होऊन पाप न करणारा कोण आहे? क्रुद्ध माणूस गुरुहत्त्यादेखील (करायला मागे पुढे पहात नाही) करतो.]

वाच्या वाच्यं प्रकुपितो न विजानाति कर्हिचित्
ना कार्यं मस्ति क्रुद्धस्य, ना वाच्यं विद्यते क्वचित् ।   ॥ ३ ॥

[क्रुद्ध माणसाला काय बोलावे किंवा काय बोलू नये, असे काही नसतेच. त्याला अमके करू नये किंवा अमके बोलू नये हे कळतच नाही.]

य स्समुत्पतितं क्रोधं क्षमयैव निरस्यति
यथोरगस्त्वचं जीर्णां स वै पुरुष उच्यते ।   ॥ ४ ॥

[जसा साप आपली कात टाकतो तसा सहनशक्ती दर्शवून आलेल्या रागाचा जो त्याग करतो तोच खरा पुरुष होय!]



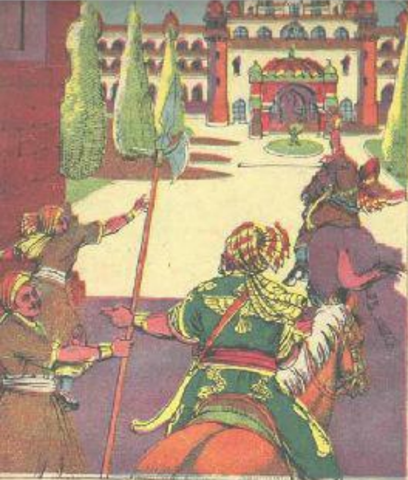
यक्ष पर्वत

[१८]

[वीरपूरच्या सैनिकांचा पराभव करून समरबाहूचे अनुयायी रानटी जातीच्या लोकांच्या मदतीने पिंजऱ्यांत सांपडलेल्या वाघासिंहांना घेऊन स्वर्णाचारी होता त्या जागी आले. समरबाहूच्या अनुयायांशी दोन हात केल्याशिवायच प्राणिसंग्रहालयाचा अधिकारी आणखी एका सैनिकाबरोबर वीरपूरला घोड्यावर येऊन पोचला. पुढे–]

वीरपूरच्या राजाच्या प्राणिसंग्रहालयाचा अधिकारी आणि त्याच्या बरोबरचा सैनिक घोड्यावर बसून राजधानीच्यां रस्त्यावर पळत येत असतां मोठमोठ्याने ओरडून प्रजेला सावध करीत होते. प्रजा देखील आश्चर्यचकित होऊन पळत असतां जो आरडाओरडा झाला तो राजा वीरसिंह आणि त्याचा मंत्री दोघांनी राजवाड्याच्या गच्चीवरून ऐकला. त्या वेळी दोघे राज्य-कारभाराच्या कोणत्यातरी प्रश्नावर सल्ला मसलत करण्यात गर्क होते.

राजा वीरसिंहाने गच्चीच्या कठड्या-वरून वांकून रस्त्यावर पाहिले आणि आश्चर्याने मंत्र्याला विचारले–"प्रधान! ही काय गडबड आहे? आपला प्राणिसंग्र-लयाचा अधिकारी आणखी एका सैनिका-बरोबर पाठीस वाघ लागल्या सारखा ओरडत पळत येतो आहे, हे काय?"



मंत्र्यानेदेखील कठड्यावरून वाकून पाहिले. त्याला प्राणिसंग्रहालयाचा फक्त अधिकारी आणि त्याच्याबरोबरचा सैनिकच नव्हे तर प्रजादेखील ओरडत पळत असलेली दिसली. राजवाड्याच्या बालेकिल्ल्याच्या दारावर जे पाहरेकरी उभे होते त्यांच्या प्रमुखाला हांक मारून, काय भानगड आहे विचारावे या विचारांत मंत्री असता प्राणिसंग्रहालयाचा अधिकारी व त्याच्या बरोबरचा सैनिक तेथे येऊन पोंचले. पाहरेकऱ्याने त्यांना अडवून घोड्यावरून उतरून आंत जायला सांगितले. परंतु दोघे तिकडे दुर्लक्ष करून पाहरेकऱ्याला ओरडून विचारू लागले–"काय म्हणतोस? राजधानीवर [illegible] तुला? असले नियम आणि कायदे पहायची वेळ आहे का ही?"

"देशावर संकट! राज्यावर प्रसंग! शत्रू......" असे ओरडत दोघे आत शिरले. पाहरेकऱ्याने आपला भाला सैनिकावर फेंकला. तो सैनिक भाला लागताच "वीरसिंह महाराज की जय" असा जयघोष करीत जमिनीवर आदळला.

राजवाड्यातून राजाने आणि मंत्र्याने ते दृश्य पाहिले. राजा आनंदाने प्रधानाला म्हणाला–"आपल्या पाहरेकऱ्याची स्वामिभक्ती पाहिलीत का? असे स्वामिभक्त नोकर असल्यावर आपल्याला अनेक राज्ये जिंकून एक साम्राज्य स्थापन करता येईल. परंतु आपण त्यांच्या या राज्यभक्तीचा सदुपयोग न करून चांदण्यात वनविहार केल्यासारखे आरामात बसलो आहो."

मंत्र्याला राजाचे बोलणे प्रसंग ओळखून बोलल्यासारखे वाटले नाही. प्राणिसंग्रहालयाचा अधिकारी आणि सैनिक पाहरेकऱ्याला म्हणाले ते ओझरते त्याने ऐकले होते. त्यावरून राज्यावर कोणतेतरी मोठे संकट ओढवले असल्याशिवाय त्या दोघांनी नियमबाह्य काम केले नसावे असे त्याला वाटले. म्हणून तो पाहरेकऱ्याला ओरडून म्हणाला–"अरे! त्यांना राजवाड्यात लौकर येऊ दे!"

[illegible] प्राणिसंग्रहालयाच्या अधिकाऱ्याला प्रवेश करायला वाट सोडली आणि जमिनीवर पडलेल्या सैनिकाला हात देऊन उभे केले. प्राणिसंग्रहालयाचा अधिकारी घोड्यावर बसून पुढे निघाला व त्याच्या पाठीमागून सैनिक लंगडत चालू लागला. मंत्र्याने दोघांना बोलावून घेऊन यायला एका नोकराला पाठविले.

दोघे वर चढून राजवाड्यात आले व राजाला आणि मंत्र्याला नमस्कार करून थोड्या अंतरावर उभे राहिले. मंत्र्याने थोड्याशा करड्या स्वरात विचारले–"तुम्ही दोघे राजसेवकच आहां, नाही का? राजवाड्याच्या बालेकिल्ल्यात घोड्यावर बसून प्रवेश करणे नियमबाह्य असल्याची गोष्ट तुम्हांला माहीत नाही का?"

प्राणिसंग्रहालयाचा अधिकारी तो प्रश्न ऐकून थरथर कांपत म्हणाला–"प्रधानांनी क्षमा करावी, राज्यावर भयंकर मोठे संकट ओढवले आहे, हे प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहून आंल्यामुळे आम्ही घाई केली."

ते उत्तर ऐकून राजा वीरसिंहाला आश्चर्य वाटले. राज्यावर संकट? आणि ते कसं काय? अशा प्रश्नार्थक नजरेने राजा दोघांकडे पहात असतां आणि काही बोलणार इतक्यात मंत्र्याने विचारले–"राज्यावर संकट? कोणी शत्रू राजधानीवर चालून आला आहे का? आपले सैनिक सीमेवर पहारा देत उभे आहेत की





नाहीत! तसा कोणी शत्रू येत असेल तर सेनापतींना ती बातमी आधीच कळली असती. प्राणिसंग्रहालयात प्राण्यांवर देखरेख ठेवण्यासाठी तुला नेमले असता तुला शत्रूच्या स्वारीची बातमी आधी कशी काय मिळाली रे?"

प्राणिसंग्रहालयाचा अधिकारी पुन्हां एकदां मंत्र्याला नमस्कार करून कांपऱ्या आवाजात म्हणाला–"प्रधानांनी या सेवकाला उलट बोलल्याबद्दल क्षमा करावी. मी प्राणिसंग्रहालयात नवीन प्राणी धरून आणण्यासाठी आपल्या राज्याच्या उत्तरेकडील सीमेवरच्या जंगलात कांही सैनिकांना बरोबर घेऊन हिंडत असतां समरबाहू नांवाच्या [illegible] कर्तव्याला जागून शौर्याने त्यांच्याशी आत्मरक्षणार्थ दोन हात केले आणि त्याच्यापैकी पुष्कळांना आमच्या तलवारींचे पाणी पाजले. परंतु तेवढ्यात उंटावरून आणखी एक तुकडी आमच्यावर चालून आली. आम्ही आपल्या पराक्रमाची शिकस्त करून लढलो. कित्येक शत्रुसैनिकांना आम्ही कापून काढले. आमच्या पैकी काही जण घायाळ झाले, काही मरण पावले. प्रसंग ओळखून बातमी पोंचती करण्यासाठी आम्ही शत्रूची फळी फोडून निघून आलो."

प्राणिसग्रहालयाच्या अधिकाऱ्याने ती गोष्ट जणुकाही एका श्वासांत सांगून टाकली. ती ऐकून राजाला व मंत्र्याला जंगलात कोणी शत्रू शिरला असावा असे वाटले. कदाचित संधी पाहून तो आपल्या राजधानीवर चालून येणार नाही कशावरून' अशी भीतीदेखील त्यांना साहजिकच वाटली.

राजा वीरसिंह दोनतीन मिनिटे विचार मग्न होऊन बसल्यावर प्रधानाला म्हणाला–"आपल्या या अधिकाऱ्याच्या सांगण्याप्रमाणं त्यान जी बातमी आणली आहे तीवरून राज्याच्या सरहद्दीजवळच्या प्रदेशात शत्रूचा धमाकूळ चालू आहे हे दिसते [illegible] हवा."

प्रधानाने एका नोकराबरोबर सेनापतींकडे निरोप पाठविला आणि प्राणिसंग्रहालयाच्या अधिकाऱ्याकडे वळून त्याला व त्याच्याबरोबरच्या सैनिकाला जास्त माहिती कळावी या हेतूने खोदून खोदून प्रश्न विचारू लागला. म्हणाला–"काय रे तुझे काम रानटी श्वापदाना धरून आणायचे आणि प्राणिसंग्रहालयांत त्यांच्या खाण्यापिण्याची व सरक्षणाची व्यवस्था करण्याचे असतां तू एखाद्या तलवार बहाद्दरासारखा शत्रूशी लढायला कशाला गेला होतास?"

"प्रधानांनी प्रश्नाचे उत्तर देतो आहे, याबद्दल क्षमा करावी! अरण्यात वाघासिंहांना पकडण्याचा प्रयत्न करीत असता मला कधीकधी त्यांच्याशी झुंजावे लागते. त्यांच्याशी दोन हात करणाऱ्या माझ्यासारख्याला शत्रुशी लढावे लागले तर पाय मागे घेणे बरोबर दिसेल का?" प्राणिसंग्रहालयाचा अधिकारी म्हणाला.

परंतु मंत्र्याला प्राणिसग्रहालयाच्या अधिकाऱ्याच्या फुशारक्या ऐकायला वेळ नसल्यासारखा दिसला. तो कितपत युद्ध करू शकतो याची त्याला पूर्ण कल्पना होती. म्हणून त्याला जवळ बोलावून स्वत:भोंवतीच एकदा फिरायला सांगितले तो तसा फिरू



लागल्यावर त्याच्या अंगावर किंवा कपड्यावर रक्ताचा एकदेखील डाग किंवा जखम न पाहून मंत्री राजाला म्हणाला–"महाराज! आपल्या देशातल्या जंगलात उंटवाहनावर कोणतातरी नवा तांडा आला असावा असे वाटते. परंतु हा तिकडे जे युद्ध झाले म्हणतो आहे..."

मंत्री बोलतच असता सेनापती येऊन दाखल झाले. येतांना त्यांच्या तलवारीच्या म्यानेचा आवाज होत होता. सेनापतीने प्रवेश केल्याबरोबर प्रथम राजाला व नंतर प्रधानाला नमस्कार केला आणि राजा व मंत्री काही विचारतील किंवा आज्ञा करतील म्हणून वाट पाहू लागला मंत्री, प्राणि-



संग्रहालयाच्या अधिकाऱ्याच्या तोंडी ऐकले होते ते सांगून म्हणाला–"या सर्व गोष्टी घडल्या असतां त्यांची माहिती सेनापतींना असू नये याचे आश्चर्य वाटते."

सेनापती, मंत्री म्हणाला त्यातले शेवटचे वाक्य ऐकून थोडा दचकून प्राणिसंग्रहालया-च्या अधिकाऱ्याकडे एक तीक्ष्ण नजर टाकून राजाला व मंत्र्याला उद्देश्यून म्हणाला–"महाराजांनी ऐकले त्यांत सत्याचा अंश थोडा असला तरी याने पराचा कावळा करून शत्रूच्या स्वारीचे वर्णन केले आहे, अशी माझी खात्री आहे. उंटांवर बसून जंगलात फिरणाऱ्या लोकांविषयीं मी हेरां-कडून ऐकले आहे. त्यांच्या हालचालीविषयीं

[illegible]
काही हेर पाठविले होते. त्यांच्या नायकाने जंगली जातीच्या एका सुंदर मुलीशी लग्न करून घेतले आहे. तो त्यांना सामील झाल्यामुळे इत्थंभूत माहिती मिळायला थोडा उशीर होतो आहे."

"हा जो उशीर झाला त्याचा फायदा शत्रूने घेतल्यासारखा दिसतो आहे." मंत्री थोडासा रागानेच म्हणाला. नंतर पुढे म्हणाला–"अजून परिस्थिती हाताबाहेर गेली असेलसे वाटत नाही मला. हेरांची निवड करतांना त्यांचे लग्न झालं आहे की नाही, त्यांना मुलंबाळं आहेत की नाहीत, पाहून घेणे बरोबर होईल. ब्रह्मचाऱ्यांना हेर म्हणून पाठविल्याचा काय परिणाम झाला, तुम्हांला दिसतोच आहे!"

राजा मिशा पिळविटीत म्हणाला–"सेनापती! उगाच जास्त विचार कसला करतां आणि वेळ कशाला घालवितां? त्या शत्रूचा समरबाहू नांवाचा कोणी राजा आहे, म्हणे! त्याने किल्ल्यासारखे थोडे फार बांधकाम सुद्धा केल्याचे कळते. तेव्हां तावडतोब सैन्यानिशी जाऊन तुम्ही त्यांचा तो किल्ला जमीनदोस्त करून टाका आणि त्यांच्या राजाला मुसक्या बांधून माझ्या समोर हजर करा, माझी ही आज्ञा आहे, लक्षांत असूं द्या!"

[illegible] ...णत
[illegible] ...रून
सेनापती घाईघाईने शंभर घोडेस्वार, दोनशे पायदळ बरोबर घेऊन समरबाहूचे अनुयायी किल्ला बांधीत होते त्या दिशेने निघाला.

समरबाहू अस्वल जातीच्या लोकांच्या हाती कैद झाला त्या दिवसापासून त्याच्या अनुयायांचे नायकत्व स्वर्णाचारीने आपल्या हाती घेतले होते. जंगलात शिकारीला म्हणून गेलेले त्याचे अनुयायी काही रानटी लोकांना, पिंजऱ्यातल्या वाघांसिंहाबरोबर घेऊन आल्यावर त्यांनी जे सांगितले ते ऐकून स्वर्णाचारी अर्धवट बांधलेला किल्ला लौकर बांधून पुरा कसा होईल आणि स्वसंरक्षणासाठी काय काय केले पाहिजे या काळजीत पडला. त्याला खड्ग-वर्मा आणि जीवदत्त यांच्या शौर्य साहसा-बरोबर चातुर्याची पूर्ण कल्पना होती. ते समरबाहूला अस्वल जातीच्या लोकांच्या हातातून सोडवून कोणत्याही क्षणी हजर होतील याची खात्री वाटत होती. वीर-पुरच्या महाराजाने किल्ल्याला वेढा देताच आपण कदाचित त्यांच्या हाती कैद होऊ, या भीतीने किल्ला सोडून निघून गेलो तर आपण कोठे आहो हे त्यांना कळणे कठीण नाही का जाणार? स्वर्णाचारी असा विचार करून किल्ल्याचे रक्षण कसे करतां येईल आणि पळून जावेच लागले तर शत्रूच्या हाती सांपडल्याशिवाय कसे जायचे याचा



विचार करून, शक्य तर एक दोन भुयारी चोरवाटा तयार करतां आल्या तर ते करावे असे ठरवून कामाला लागला. त्याने जंगली जातीच्या लोकांना रसद पुरवून आणि थोडेसे पैसे देऊन डोंगर चढून यायला सोपी होईल, अशा जागी गुहेत लपून बसायला सांगितले. त्यांच्या हातात पिंजऱ्यातले दोन वाघ आणि एक सिंह होता. शत्रू त्या बाजूने डोंगर चढू लागला की त्यांनी सिंहाला व वाघांना पिंजऱ्यांतून बाहेर काढून शत्रूवर सोडावे, म्हणजे शत्रू घाबरून पळून जाईल किंवा त्या गडबडीत वाघ जंगलात पळून जाण्याची शक्यतादेखील आहे. अशा परिस्थितीत समरबाहूच्या अनुयायांना जंगली जातीच्या लोकांनी मदत केली तर त्यांना मनसोक्त बक्षिसे दिली जातील असे वचन दिले.

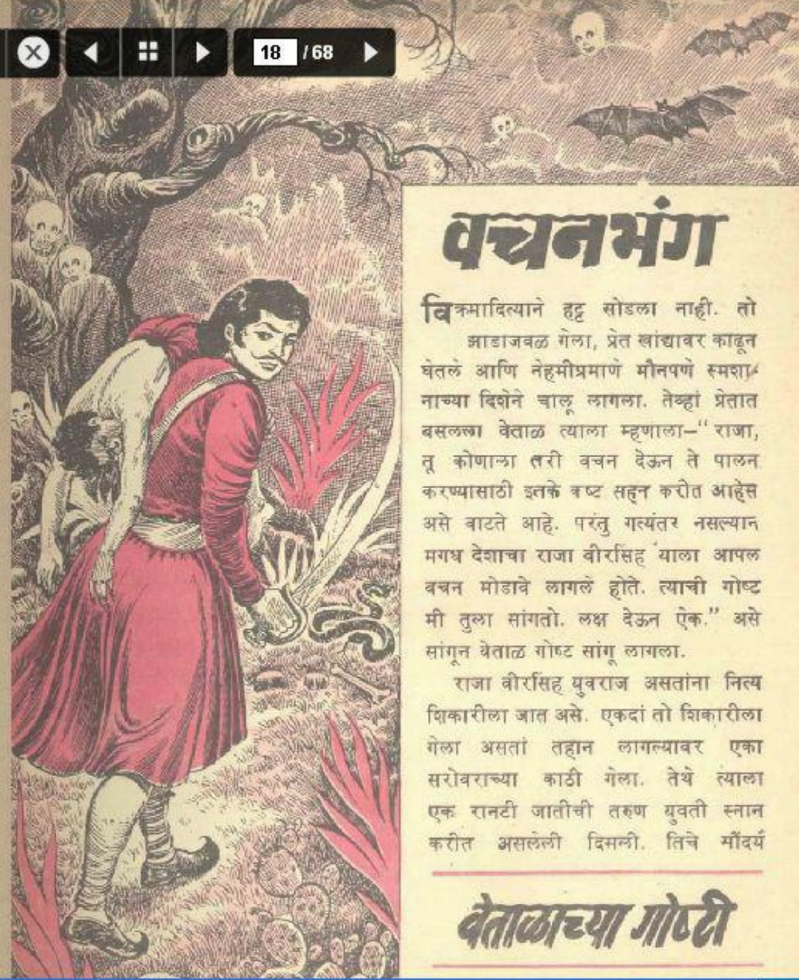
स्वर्णाचारी किल्लधाच्या रक्षणार्थ सर्व तयारी करीत असतां आणि सर्व तयारी पुरी होत आली तेव्हां एके दिवशी समर-बा[illegible] [illegible]पू[illegible] आहे. स्वर्णाचारीने आपल्या अनुयायांना भाले बरछी देऊन शत्रू डोंगराच्या पायथ्या-जवळ येतांच त्याच्यावर कोणत्याही प्रकार-च्या आज्ञेची वाट न पाहता हल्ला करायला सांगितले.

वीरपूरचा सेनापती घोडदळ आणि पाय-दळ घेऊन डोंगराखाली आल्यावर तलवार उंच करून समरबाहूच्या अनुयायांकडे पहात उच्च स्वरात म्हणाला—"ऐका रे! मी वीरपूरचे महाराज वीरसिंह यांचा सेनापती आहे. तुम्ही सर्व हातातली हत्यारे खाली ठेवा! आणि शरण या, नाहीतर तुमची कत्तल होईल."

तो बोलतांच असतां डोंगरावरून समर-बाहूच्या अनुयायांनी वीरपूरच्या सैन्यावर भाल्यांचा वर्षाव केला. त्यांपैकी एक वीर-पूरच्या सेनापतीच्या खांद्याला लागला आणि त्याला जबर जखम झाली.

(क्रमशः)





वचनभंग

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशा-नाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तू कोणाला तरी वचन देऊन ते पालन करण्यासाठी इतके कष्ट सहन करीत आहेस असे वाटते आहे. परंतु गत्यंतर नसल्यान मगध देशाचा राजा वीरसिंह याला आपल वचन मोडावे लागले होते. त्याची गोष्ट मी तुला सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

राजा वीरसिंह युवराज असतांना नित्य शिकारीला जात असे. एकदां तो शिकारीला गेला असतां तहान लागल्यावर एका सरोवराच्या काठी गेला. तेथे त्याला एक रानटी जातीची तरुण युवती स्नान करीत असलेली दिसली. तिचे सौंदर्य

वेताळाच्या गोष्टी



पाहून वीरसिंहाच्या मनात तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली त्याने तिला विचारले–"तू अरण्यवास करते आहेस, हे बरोबर दिसत नाही. तू एक राजमहिषी होण्यालायक आहेस. तू माझ्याशीं लग्न केलेस तर मी तुला आपली पट्टराणी करून घेईन."

ती म्हणाली–"मी एका अटीवर तुमच्याशी लग्नाला तयार आहे. माझ्या पोटी जो मुलगा जन्मेल त्यालाच तुमच्या मागे गादी मिळाली पाहिजे."

त्या गोष्टीस वीरसिंहाने होकार दिला. त्याने तिच्याशी विवाह केला आणि तिच्या महालातच राहू लागला.

भागविण्यासाठी गेला. तेथे त्याला पहिल्या तरुण युवतीपेक्षा जास्त सुंदर स्त्री स्नान करांत असलेली दिसली. तिच्याशी लग्न करून घेण्याची इच्छा त्याच्या मनात उपजली. त्याने तिला तसे विचारले व तिने, तिच्या पोटी जन्माला येणाऱ्या मुलालाच गादी दिली पाहिजे, या अटीवर विवाह करून घेण्यास होकार दिला. तिला तसे वचन दिले आणि विवाह करून तिच्या महालात राहू लागला.

पुढे काही दिवसांनी तो पुन्हां त्याच अरण्यात शिकारीला गेला. तहान भागविण्यासाठी पुन्हां त्याच सरोवरावर गेला असतां त्याला पहिल्या दोघीपेक्षा जास्त सुंदर अशी रानटी जातीची एक स्त्री स्नान करीत असलेली दिसली तिच्याशी सुद्धा विवाह करून घेण्याची इच्छा त्याच्या मनात उत्पन्न झाली तिने तिच्य पोटी जन्माला येणाऱ्या मुलालाच गादी मिळाली पाहिजे ही अट घातल्यावर राजाने ती अट मान्य करून तिच्याशी विवाह करून घेतला आणि काही काळ तिच्या महालात राहला.

पुढे पुन्हां एकदां तो त्याच जंगलात शिकारीला गेला असतां तहान भागविण्यासाठी त्याच सरोवरावर गेला. तेथे त्याला

पेक्षां ही जास्त सुंदर होते. परंतु त्याने ती लग्नाला तयार आहे का, असा प्रश्न न विचारतां विचारले–"कोण ग बाई तू? येथे एकटी कां बसली आहेस?"

"माझ्या तिघी मोठ्या बहिणी एकामागून एक, मला काही सांगितल्याशिवाय कोठे तरी निघून गेल्या आणि मी एकटी मागे राहिल्ये. आतां मला काय करावे, कळत नाही." ती म्हणाली.

त्याच्या तिघी बायकाच तिच्या मोठ्या बहिणी असल्या पाहिजेत हे ओळखून तो तिला राजवाड्यात घऊन गेला आणि तिच्याशी लग्न करून घेतले

त्यानंतर वीरसिंहाचा राज्याभिषेक झाला. त्याच्या चौघां राण्यांना एकेक मुलगा झाला.

चारही मुले चौघां बहिणींचीच होती तरी चवथा मुलगा आपल्या इतर भावांपेक्षां प्रत्येक बाबतीत निराळाच होता. तो त्यांच्याबरोबर कधीच रहात नसे. तो बापापासूनही दूर दूरच राही. तो नेहमी रानात जाऊन आपल्या आईच्या जातीच्या लोकांमध्येच जास्त मिसळून राही.

तिघे मोठे नेहमी बापाच्या सेवेला हजर रहात. तिघांपैकी कोणी तरी राजा होणार



हे समजून मंत्री, प्रधान वगैरे तिघांना खूष ठेवण्याचा प्रयत्न करीत. ते मंत्र्याने सांगितल्याप्रमाणे वागत. चवथामात्र राजाने सांगितलेले काम स्वतः न करता दुसऱ्या कोणाकडून करवून घेई.

मध्यंतरी एक विचित्र गोष्ट घडली जंगली जातीच्या लोकांनी चवथ्याला आपला नायक म्हणून निवडले आणि त्यालाच जंगलाचा राजा म्हणून घोषित केले.

राजाला उतारवय येऊ लागले तेव्हा प्रधानाने, चौघां मुलांपैकी कोणाला तरी आपला वारस करून घ्यावे असे सुचविले. राजाने जंगलात जाऊन आपल्या चवथ्या मुलाला बोलावून आणून त्यालाच आपला

वारस म्हणून जाहीर करून त्याला युवराज्यपद दिले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला विचारले–" राजा! मला हे नाही कळत की वीरसिहाने आपल्या तिघां राण्यांना दिलेले वचन कां मोडले? तिघे मोठे राजकुमार कधी त्याच्या आज्ञेबाहेर नव्हते. परंतु त्यांच्या पैकी एकालाही आपला वारस न करून घेता, नेहमी बेफिकीरवृत्तीने राहणाऱ्या बंडखोर मुलालाच युवराज्यपद कां दिले? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर, तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–" राजाने आपल्या चवथ्या मुलाला युवराज्यपद दिले, त्यात नवीन वचनभंग असा झाला नाही. तिघां राण्यांना तो एकच वचन देत गेला, तेव्हांच वचनभंग झाला होता. मोहवश दिलेली वचने होती ती आणि रानटी जातीच्या स्त्रियांना दिलेली वचने ती. राजकन्यांना

राजकुमारात राज्यकारभार संभाळण्याची योग्यता नव्हती, फक्त 'हांजी' 'हांजी' करण्याचीच योग्यता त्यांच्यात होती. राजाने किंवा मंत्र्याने सांगितलेली कामे ते डोळे मिटून करीत. परंतु चवथ्यात राजपुरुषाला शोभेसे गुण होते. बापाने सांगितलेले काम करण्याची योग्यता कोणात आहे हे ओळखून त्याला ते काम करण्यास चवथा सांगत असे. तो स्वतंत्र विचारांचा राजकुमार होता. त्याचे ते गुण ओळखून रानटी जातीच्या लोकांनी त्याला आपला राजा करून घेतले होता. या सर्व गोष्टींचा विचार करून त्याला युवराज्यपद देऊन वीरसिहाने काही चूक केली असे नाही वाटत."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)





प्राप्तीचा अर्धा वांटा

एका गावी रामू नावाचा एक गरीब भोळा भाबडा मनुष्य रहात असे. एकदां त्याला पांचशे रुपयाची गरज भासली. गावभर हिंडून कोणी काही मदत दिली नाही तेव्हां निराश होऊन घरी परतत असतां वाटेत देऊळ लागले. त्याने देवाला नमस्कार करून मागणे घातले–"देवा! मला पांचशे रुपयांची आज गरज आहे. मला तुझ्या कृपेने जी रक्कम मिळेल त्या रकमेची अर्धी रक्कम तुझ्या चरणी वाहीन."

आणि आश्चर्य, असे की, शेतात त्याला एक पैशांची पिशवी सांपडली. त्या पिशवीत एक हजार रुपये होते. त्याने देवाला नमस्कार करून बायकोला देव कसा पावला ते सांगितले.

रामूची बायको सर्व ऐकून घेऊन म्हणाली–"देवळाचे सर्व विश्वस्त वगैरे एकाहून एक लबाड आहेत. तुम्ही घाल ते सर्व 'स्वाहा' करतील. म्हणून देवाच्या नावाने दरिद्रनारायणाला जेवण द्यावे."

बायकोचा तो सल्ला रामूला पडला. तो गांवच्या पाटलाकडे गेला आणि घडलेली गोष्ट सांगून म्हणाला–"दरिद्रनारायणाला जेवण द्यायचे आहे." पाटलाला परमानंद झाला. दुसऱ्या दिवशी रामू दरिद्रनारायणाला जेवण देणार असल्याची त्याने दवंडी पिटविली.

देवळाच्या प्रमुख विश्वस्तास पुजाऱ्याच्या तोंडी रामूने देवाजवळ मागितलेले मागणे ऐकले होते. तो सरळ पाटलाकडे धांवला आणि त्याला विचारले–"ही काय भानगड आहे?" पाटील म्हणाला–"रामूने देवाजवळ हजार रुपये मागितले होते ते त्याला मिळाले."

विश्वस्त म्हणाला–"रामूने मिळेल त्या रकमेतली अर्धी रक्कम देवाला देतो म्हणून

क. गो. न. देसाई

मागणे मागितले होते. तेव्हां त्या हजार रुपयातले पांचशे रुपये त्याने देवालयाला दिले पाहिजेत. असे उघळून टाकणे चूक आहे."

देवालयाचा विश्वस्त देवालयाचे धन गडप करण्यात वस्ताद असल्याची गोष्ट पाटलाला चांगली माहीत होती. परंतु तो म्हणाला ते देखील रास्तच होते. म्हणून पाटलाने रामूला बोलावून पांचशे रुपये त्याने देवालयाला दिले पाहिजेत, असा आपला निर्णय सांगितला.

रामू विचारमग्न होऊन घरी गेला तेव्हां बायकोने त्याला विचारले–"झाले तरी काय?" रामूने घडलेली गोष्ट थोडक्यात सांगितली आणि म्हणाला–"काय वाटेल ते होवो, दरिद्रनारायणाला जेवण द्यायचेच. उरलेले पांचशे देवालयाला देऊन टाकतो."

रामूच्या बायकोला अकस्मात् एक गोष्ट सुचली. तिने ती नवऱ्याला सांगितली.

दुसऱ्या दिवशी ठरल्याप्रमाणे गावांत दरिद्रनारायणाला जेवण देण्यात आले. रामूने विश्वस्ताला पांचशे रुपये दिले नाहीत.

त्याने पाटलाकडे फिर्याद नोंदविली. पाटलाने रामूला बोलावून जाब विचारला.

रामू हात जोडून म्हणाला–"देवाचे पैसे मी कधी ठेवून घेईन का? द्यायचा विचारच करतो आहे......" असे सांगून थांबला.

"मग उशीर कां?" विश्वस्ताने रागाने विचारले.

"देवाच्या चरणी पैसे व्हायला म्हणून दुसऱ्या दिवशी मी देवळात गेलो आणि आणखी एक हजार रुपये मिळावे आणि त्यातले अर्धे देवाच्या चरणी वाहीन असे मागणे घातले. एकदमच एक हजार रुपये देवाला देऊन टाकता येईल म्हणून विचार केला. परंतु मला त्या दिवशी काहीच मिळाले नाही. मी मागितलेले हजार रुपये देवाचेच तर आहेत. तेव्हां त्याने आपला वाटा ठेवून घेऊन माझा वांटा मला दिला असावा असा मी विचार केला.

पाटलाने स्मित करून देवालयाच्या विश्वस्ताने जी फिर्याद केली होती रद्द केली.



विहीर आणि पाणी

गोपू नावाच्या शेतकऱ्याच्या मालकीची एक मोठी विहीर होती. तो फार गरीब होता म्हणून एकदां त्याला नाइलाजाने ती विहीर विकावी लागली. शिवू नांवाच्या दुसऱ्या एका शेतकऱ्याने भोलभाव करून ती विहीर सहाशे रुपयाला विकत घेतली.

काही काळ लोटल्यावर गोपूने थोडी कोरडवाहू जमीन विकत घेतली. त्याला आपल्या विकलेल्या विहिरीच्या पाण्याची गरज भासली. तो शिवूकडे जाऊन म्हणाला–"मी तुला तुझे पैसे देऊन टाकतो, माझी विहीर मला परत दे."

"तू दुप्पट पैसे दे, मी तुला तुझी विहीर परत देतो." शिवू म्हणाला.

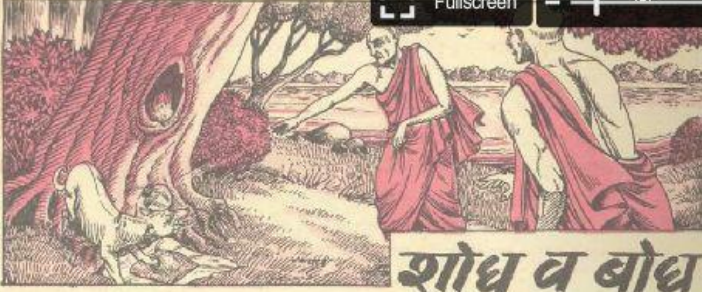
गोपूला त्या गोष्टीचा राग आला व तो गावच्या पाटलाकडे न्याय मागायला गेला. पाटलाने शिवूला बोलावून विचारले तेव्हां त्याने तेच उत्तर दिले.

तेव्हां गोपू म्हणाला–"मी शिवूला विहीर विकली होती. विहिरीतले पाणी विकले नव्हते. त्या पाण्यावर माझी मालकी आहे."

हे ऐकून शिवू पाटलाला म्हणाला–"कबूल! तरमग त्याला त्याचे पाणी माझ्या विहिरीतून काढून घेऊन जायला सांगा. नाही तर त्याने माझी विहीर आपले पाणी ठेवून घेण्यासाठी वापरली याबद्दल दरमहा पंधरा रुपयाप्रमाणे भाडे दिले पाहिजे."

हे उत्तर ऐकून गोपूचे तोंड बंद झाले.





शोध व बोध

फार जुनी गोष्ट आहे. कांचीपुरम् येथे इंद्रभूपति नावाचे एक जैन मुनी रहात असत. त्याच्या दर्शनासाठी दोघे जैन संन्यासी येत असतां वाटेत एका घरी विश्रांती घेण्यासाठी थांबले. त्यांनी आपली पथडी काढली. खाद्यपदार्थांचा वास येताच एक भुकेला कुत्रा समोर उभा राहिला. दोघांपैकी एकाला कुत्र्याची दया आली. त्याने पथडी सोडून खायला कुत्र्यासमोर काहीतरी टाकले.

नंतर त्यांनी तांबे काढून पाणी आणायला जातांना आपापली पथडी झाडाच्या बुंधाच्या ढोलीत ठेवून दिली. दोघे पाणी घेऊन परत आले तेवढ्यात कुत्र्याने पथडीचे टोक लोंबत होते ते ओढून पथडी बाहेर काढली आणि जे काही खायला मिळाले ते खाऊन टाकले.

ती पथडी ज्या संन्याश्याची होती त्याला फार भूक लागली होती त्याला ते पाहून राग आला की त्याने पाण्याने भरलेला तांब्याच कुत्र्याच्या टाळक्यात मारला. कुत्रा कोकलत पळून गेला.

"कुत्र्याला कृतज्ञ प्राणी म्हणतात ते खोटे. मी त्याच्यावर दया केली आणि त्याने माझीच पथडी ओढून आत होते ते खाऊन टाकले त्याला ठार केले तरी पाप लागणार नाही." तो संन्यासी म्हणाला.

ते ऐकून दुसरा म्हणाला–"या घटनेवरून कुत्रा कृतज्ञता नसलेला प्राणी आहे हे कसे काय ठरेल? आपलीच चूक नव्हती का? आपण त्याचे तोंड लागणार नाही इतक्या सावधगिरीने आपली पथडी ठेवली नव्हती. बुद्धिमान म्हणविणाऱ्या आपल्या सारख्यांनी चूक केली तर बरेवाईट कळण्या इतका विवेक नसलेल्या कुत्र्याच्या हातो चूक झाली म्हणून त्याला मारणे बरोबर नाही."

श्री ग. ना. कामत

शिक्षा केली." पहिला संन्यासी म्हणाला.

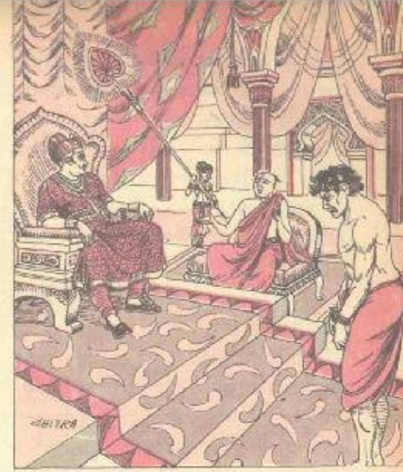
"कुत्र्याचीच चूक तू म्हणतोस त्यावरून मला नंदीवर्माचा न्यायनिवाडा आठवतो." दुसरा संन्यासी म्हणाला.

"कोण रे तो नंदीवर्मा? त्याने कोणता न्याय निवाडा केला होता?" पहिल्याने विचारले.

दुसऱ्याने आपली पथडी सोडून त्यातले अर्धे खाद्यपदार्थ दुसऱ्याला खायला दिले आणि नंदीवर्माची गोष्ट सांगितली.

कांचीपुरम् येथे नंदीवर्मा नांवाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो कोणी अनीतिकर काम केले तर चवकशी करून त्यांना योग्य शिक्षा करीत असे. न्याय निवाडा करण्यात आपली बरोबरी करू शकणारा कदाचितच कोणी असू शकेल असे नेहमी त्याला वाटे.

एकदां इंद्रभूपती मुनी राजाला आशीर्वाद देऊन पुढे जावे म्हणून राजसभेत गेले. त्या वेळी एका चोरीची चवकशी चालू होती. त्या चोराने एका व्यापाऱ्याच्या घरात चोरी केली होती. चोरीचा अपराध सिद्ध झाला. नंदीवर्माने त्या चोराला जन्मठेपेची शिक्षा केली आणि "मी दिलेला न्याय कसा वाटला आपल्याला?" असे इंद्रभूपती मुनींना विचारले.



जैन मुनी म्हणाले–"मला यात न्याय असा काहीच दिसला नाही. चोरी केल्याबद्दल चोराला शिक्षा मिळाली. हे कायद्या प्रमाणे असेल. परंतु अशी शिक्षा करून चोरीच्या अपराधाला खंड कसा काय पडेल? आपापल्या कर्त्तव्य धर्माच्या दृष्टीने विचार केल्यास चोराबरोबर त्या व्यापाऱ्याला व न्याय देणाऱ्या राजालादेखील शिक्षा व्हायला हवी होती. परंतु या जगात आपापला कर्त्तव्यधर्म कोण पाळतो?"

ते ऐकून राजाचा चेहरा उतरला. व्यापाऱ्याला त्याचा अपराध काय हे विचारून घेण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. परंतु ते विचारण्याचे धाडस त्याला होईना. तेवढ्यात

इंद्रभूपती मुनीच पुढे म्हणाला–" सर्वशास्त्रात पारंगत, सर्व कर्त्तव्याकर्त्तव्याची कल्पना असणाऱ्या सोमदत्त नांवाच्या एका ब्राह्मण पंडितानेदेखील चोरी केली होती. त्याच्यासमोर या चोराचा अपराध काहीच नाही."

सोमदत्ताची कथा सांगायला राजाने विनंती केल्यावर जैनमुनींनीं ती कथा सांगितली.

एकदां जैनांना देवतुल्य असे वर्धमान अरण्यात तपश्‍चर्या करीत असतां देवेंद्राने त्यांची काही सेवा व्हावी या हेतूने त्यांना धोतरउपरण्याच्या दोन जोडया दिल्या. वर्धमानाने एक धोतरउपरणे स्वत:साठी आपल्या वस्त्रांच्या गाठोडयात बांधून ठेवले आणि दुसरी जोडी जवळ ठेवून दिली.

त्याच वेळी सोमदत्त नांवाचा एक विद्वान ब्राह्मण वर्धमानाच्या दर्शनास आला. त्याची नजर त्या धोतरउपरण्याच्या जोडीवर पडली. म्हणाला–" मला तेवढी धोतरजोडी दान करायला काही हरकत आहे का ?" वर्धमानाने त्याच्या जवळची एक धोतर- [illegible] त्याचे समाधान झाले नाही. वर्धमान ध्यान मग्न असतां तो दुसरी धोतरजोडी चोरून घेऊन निघून गेला.

वर्धमानांनी त्यानंतर डोळे उघडून पाहिले तेव्हां त्यांना सर्व समजले. म्हणाले–"त्याने मागितले तेव्हांच मी दोन्ही जोडया द्यायला हव्या होत्या. त्याने केलेल्या चोरीला कारण मीच. कोणाजवळ नसलेली वस्तू आपल्याजवळ असली तर ती चूकच. म्हणून त्यांनी अंगावरचे वस्त्रदेखील सोडून त्याच्या लंगोटया केल्या. त्या आपल्या सर्व शिष्यांना वांटल्या आणि स्वत: एक लंगोटी लावून बसले.

ती गोष्ट ऐकून नंदीवर्माला आपल्या न्यायनिवाडयातली चूक कळली. त्याने चोराला दिलेली शिक्षा माफ केली आणि त्याला आयुष्यभर पोटभर खायला मिळेल याची व्यवस्था करून दिली.

ते ऐकल्यावर पहिल्या संन्याश्याला आपण कुत्र्याला मारले ते चुकीचे होते हे कळले.



खरा कवी

एका गावी खान म्हणून एक सरदार रहात असे. त्या देशात अनेक कवी व शाहीर होते. ते खानाची स्तुतीवर कविता रचून म्हणत. खान खूष होऊन त्यांना इनामे देई.

एकदां त्या खानाने कोणाला तरी एक कविता म्हणतांना ऐकले. त्या कवितेत खानाचा क्रूरपणा, अन्याय व अत्याचारांचे वर्णन होते. खानाच्या अंगाचा जणुंकाही भडकाच उडाला त्याने ती कविता रचणाऱ्याला कैद करून आणायला हुकूम सोडला. पुष्कळ शोध झाला, परंतु त्या कवितेचा रचयिता कोण हे कळले नाही. तेव्हां खानाने कैद करून आणलेल्या सर्व कवींना विचारले–"बोला, तुमच्यापैकी माझ्या क्रूरपणाचे व अन्यायी वृत्तीचे वर्णन करून 'कोणी कविता लिहिली आहे का ?" कोणी उत्तर दिले नाही.

तेव्हां त्याने सर्वांना आपापल्या कविता म्हणून दाखवायला सांगितले. सर्वांनी खानाच्या दयाशील शीलवृत्तीचे व दानधर्माचे वर्णन करून लिहिलेली कविता म्हणून दाखविली. त्याने सर्वांना कैदेतून मुक्त करायला सांगितले. फक्त एकाने कविता म्हणण्याचे नाकारले होते.

त्या कवीला भीती दाखविण्याच्या हेतूने खानाने एक चिता रचून त्याला ती दाखवून म्हटले–"तू कविता म्हणून दाखविली नाहीस तर तुला जिवंतच या चितेवर ठेवून अग्नी दिला जाईल. तरीदेखील त्याने कविता म्हटली नाही. शेवटी त्याला हातपाय बांधून चितेवर ठेवण्यात आले आणि विचारले–"आतां तरी कविता म्हणशील की नाही ?"

तेव्हां त्या कवीने एक कविता म्हटली. खानाच्या क्रूरपणाचे व अन्यायाचे वर्णन करून लिहिलेली तीच ती कविता होती. ती ऐकून खान ओरडून म्हणाला–"सोडा त्याला. तोच खरा कवी आहे."





लोभाला पडलेला बळी

एका गावी रामशास्त्री नांवाचे भटजी रहात असत. त्या गावच्या पंचक्रोशीत कोठे काही धार्मिक कार्य झाले की शास्त्रीबुवांशिवाय ते होत नसे.

शेजारगांवच्या कुळकर्ण्याच्या मुलीचे लग्न उरकून शास्त्रीबुवा आपल्या गावी परत जायला निघाले तेव्हां यजमानांनी लाडू-जिलब्या वगैरे पक्वान्ने बांधून दिली.

शास्त्रीबुवा सावकाश आपल्या गावी जात होते. वाटेत एक जंगल होते आणि काळोख पडू लागला होता. तरी वाट चांगली पायाखालची होती म्हणून शास्त्रीबुवा चालत राहले. ते एका मोठ्या चिंचेच्या झाडाखाली पोचले त्यावेळी अकस्मात् एक भूत दत्त म्हणून समोर उभे राहले आणि म्हणाले–"कसा वेळेवर आलास बघ! फार भूक लागली आहे मला. नरमांस खाऊन बरेच दिवस झाले."

शास्त्रीबुवा भुताला पाहून थोडेदेखील भ्याले नाहीत व म्हणाले–"मला ठार करून नरमांस खाल्लेस तर या वाटेने पुढे कोणी येणारच नाही आणि तुला उपाशी मरावे लागेल. माझ्या मांसापेक्षा गोड पक्वान्ने मी तुला खायला देतो. पहा पाहिजे तर."

"पाहूं तरी!" भूत म्हणाले.

शास्त्रीबुवा गाठोडे सोडून म्हणाले–"हे घे लाडू आणि या जिलब्या."

भूत सर्व लाडू व जिलब्या खाऊन विचारू लागले–"आणखी नाहीत का?"

"आणखी हवं असेल तर उद्यां घेऊन येईन. परंतु ही सर्व पक्वान्ने तयार करायला मला पुष्कळ सामान लागेल. पैसे नाहीत माझ्याजवळ!" ब्राह्मण म्हणाला.

"मी देतो पैसे!" म्हणत भूत झाडाच्या ढोलीत शिरले आणि दुसऱ्या क्षणाला बाहेर

श्रीमती शांता म. कुळकर्णी

[illegible]
म्हणाले–"पक्वान्ने दररोज या वेळी घेऊन आलास तर तुला इतके सोने देत जाईन."

पक्वान्नांच्या गाठोड्यात त्यांच्या वजनाएवढे सोने बांधून घेऊन शास्त्रीबुवा, "वांचलो, देवाची कृपा!" म्हणत आपल्या गावच्या वाटेने पुढे चालू लागले.

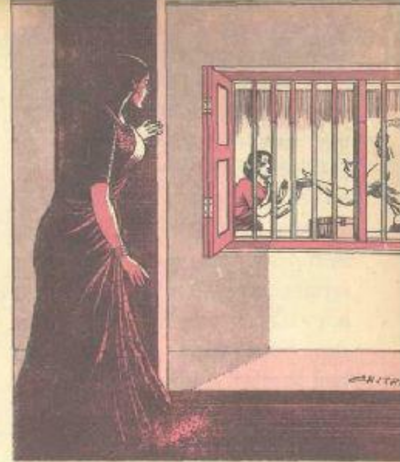
घरी पोचल्यावर त्यांनी सोन्याचे गाठोडे बायकोच्या हातात दिले आणि घडलेले सर्व वृत्त सांगितले.

नवरा कोणत्याही प्रकारे भूतबाधा झाल्याशिवाय घरी सुखरूप परत आला म्हणूनच तिला दहा लाख रुपये 'मिळाल्यासारखा आनंद झाला होता. म्हणाली–"हे सोने आपल्याला दोन पिढ्या सुखाने घालवायला पुरे आहे. भुताचा काय विश्वास? त्या बाजूला पाऊलदेखील टाकू नका!"

"तू म्हणालीस तेच खरे. लाभले त्यांत समाधान मानून घेण्यातच शहाणपण आहे.

शास्त्रीबुवा घरी आल्याबरोबर काही नवीन ऐकायला मिळेल या आशेने शेजारीण घाईघाईने आली आणि सोने पाहून बाहेरच काळोखात उभी राहून शास्त्रीबुवा आणि त्यांच्या बायकोचे बोलणे ऐकत राहली.

ती लगेच घरी परतली व नवऱ्याला सर्व सांगून म्हणाली–"तो खुळा ब्राह्मण



म्हणे त्या भुताच्या वाटेला सुद्धा जाणार नाही. मी लाडू, जिलेब्या आणि पुरणपोळ्या करून देते. तुम्ही उद्यां रात्री जाऊन त्या भुताला खायला द्या आणि सोने घेऊन या. दररोज थोडे थोडे सोने आणून जमविता येईल." नवऱ्याने आनंदाने ते कबूल केले.

दुसऱ्या दिवशी गोपाळशास्त्री नांवाचा तो भट पंचवीस पंचवीस लाडू, जिलब्या व पोळ्या बायकोकडून करवून घेऊन चिंचेच्या झाडाखाली गेला.

ठरल्या वेळेला ते भूत आले आणि "पक्वान्ने आणलीस का?" म्हणून विचारू लागले.

गोपाळशास्त्राने गाठोडे सोडून भुतासमोर ठेवले. भुताने सर्व पक्वान्नांचा फडशा उडविला आणि दोन्ही हातांच्या मुठी भरून सोने आणून त्या ब्राह्मणाला दिले. म्हणाले–"दररोज घेऊन येत जा, मी सोने देत जाईन!"

गोपाळशास्त्री रामशास्त्र्यापेक्षा जास्त लोभी होता तरी रामशास्त्र्याचे साहस त्याच्यात नव्हते. भूत दिसले तेव्हांपासून ते दृष्टीआड होईपर्यंत तो थरथर कांपतच होता. सोने घेऊन तो घरी गेला आणि त्याने जे पाहिले ते सांगून सोने बायकोच्या हातात दिले. म्हणाला–"या धंद्यात लाभ पुष्कळ असला तरी दररोज त्या भुताजवळ जाऊन बोलायला आपल्याला धीर होत नाही बुवा!"

गोपाळशास्त्र्याची बायको थोडा वेळ विचार करून म्हणाली–"खरं पण काय हो, ते भूत झाडाच्या ढोलीतून सोने काढून घेऊन आले होते ना? आपण दिवसाउजेडी जाऊन त्या ढोलीतले सर्व सोने येत नाहीत, म्हणे."

गोपाळशास्त्र्याला बायकोची ती सूचना विचित्रच वाटली. परंतु भुतापेक्षा त्याला बायकोचीच भीती जास्त वाटत असल्याने "होय" म्हणाला. तो दुसऱ्या दिवशी उजाडतांच त्या चिंचेच्या झाडाजवळ एक कुऱ्हाड घेऊन गेला. त्याने ती ढोली तोडून झाड खाली पाडले. ढोलीच्या तळाशी लाकडाच्या कोळशाशिवाय काही मिळाले नाही. ते सांगितले तर बायकोला खरे वाटणार नाही असे समजून तो कोळशाचा चुरा एका गाठोड्यात बांधून घेऊन आला. तो चुरा बायकोला दाखवून त्याने तो एका कोपऱ्यातं टाकून दिला. जमिनीवर पडल्याबरोबर त्याच्यातून एकदम जाळ आला आणि क्षणभरात सर्व घर जळून गेले. त्याचे सर्वस्व त्यात भस्म झाले. दो े जिवंत वांचले, एवढेच. कोणी हे सर्व ऐकून हसतील असे वाटून दोघं नवराबायको ते गाव सोडून पळून गेली.





धर्मभीरू

एका गावी एक गरीब वैश्य कुटुंब रहात असे. त्या कुटुंबात वृद्ध नवराबायकोशिवाय त्यांचा एक तरुण मुलगापण होता. लहानसहान व्यापार करून त्या गरीब कुटुंबाचा उदरनिर्वाह चाले. परंतु त्या व्यापारावर फार दिवस चालेलसे त्यांना दिसेना. म्हणून तरुण रामूशेटने मोठ्या शहरात जाऊन मोठा व्यापार करण्याचे ठरविले. हळूहळू व्यापार वाढेल व कुटुंबाची जास्त जास्त जबाबदारी उचलतां येईल असा विचार करून त्याने आईवडिलांना तसे विचारले. आईवडिलांनी होकार दिला.

वाटेत खायला शिधोरी आणि कपडे बांधून घेऊन दूरच्या शहरात जायला रामूशेट निघाला. त्या वाटेवर मध्येच एक तीर्थक्षेत्र होते. तेथे एक कुंड होते, आणि अमरनाथाचे देऊळ होते. त्या देवालयाजवळ एक लग्नाचे वऱ्हाड उतरले होते. राघवशेट नांवाच्या एका वैश्य व्यापाऱ्याच्या यशोदा नांवाच्या मुलीचे लग्न शहरांत राहणाऱ्या आणखी एका कोट्याधीश व्यापाऱ्याच्या जयदेवशेट नांवाच्या मुलाशी होणार होते. दोन्ही पक्ष देवळात उतरले होते. लग्नाच्या मुहूर्ताला बराच वेळ होता. म्हणून सर्व आपापली राहलेली कामे उरकून घेण्यात गुंतले होते.

रामूशेटने देवळाजवळच्या कुंडात स्नान करून घेतले आणि देवाला नमस्कार करून घेऊन येण्यासाठी आपले गाठोडे सोयीच्या जागी ठेवण्याचा विचार करू लागला. एका झाडाखाली त्याला एक म्हातारी दिसली. तिच्या जवळ बरीचशी गाठोडी ठेवलेली होती. तो तिच्या जवळ जाऊन म्हणाला–"आजी! मी आंघोळ करून देवाचे दर्शन घेऊन येतो. माझ्या या गाठोड्यावर थोडे

श्री नारायण शं. पाटील

लक्ष ठेवता का?" म्हातारीने होकार देतांच त्या देवळात जाऊन अमरनाथाजवळ डोके टेकून विनंती केली–"देवा! मी व्यापार करायला जातो आहे. त्यात मला यश येईल असा आशीर्वाद दे." नंतर त्याने म्हातारीला सांगून आपले गाठोडे उचलून घेतले आणि पुढच्या वाटेवर चालू लागला.

काही अंतर चालून गेल्यावर रामूशेटला भूक लागली. एक तलाव दिसला. त्याच्या काठावरच्या झाडाखाली त्याने आपले गाठोडे ठेवले आणि पाणी आणून गाठोडे सोडले. परंतु त्या गाठोड्यात त्याचे कपडे किंवा खायला म्हणून आणलेले खाद्यपदार्थ काहीच दिसले नाही. त्या जागी दा[illegible] तरी होते. त्या म्हातारीने चुकून त्याच्या गाठोड्याऐवजी वऱ्हाडकऱ्यांचे गाठोडे उचलून दिले होते.

ते लक्षात आल्यावर रामूशेट अमरनाथाच्या देवालयाजवळ परत आला. त्याआधी वधू पक्षातील आणि वरपक्षांतील लोकांमध्ये फार मोठे भांडण झाले होते.

वधूपिता राघवशेट दागिने चोरीला गेल्याचे सांगू लागला. त्याला वरपिता म्हणाला–"तू खोटे बोलतो आहेस, लुच्चा लबाड आहेस, अशा लोकांशी संबंध जोडून घेणे, डोळे उघडून विहिरीत उडीटाकण्यासारखा मूर्खपणा आहे."

[illegible] तर माझ्या मुलीशी लग्न करायला कोणी तयार होणार नाही. लग्न होऊन गेल्यावर मी दिलेल्या वचनाप्रमाणे सर्व करून देतो. त्याने वरपित्याचे पाय धरून किती विनवले, परंतु त्याने मुळीच ऐकले नाही. उलट म्हणाला–"आमचा तुम्ही जो अपमान केला आहे त्याला काही प्रायश्चित्त नाही."

ते भांडण चालू असतां रामूशेट परतला आणि राघवशेटला विचारू लागला–"झाडाखाली गाठोड्यां जवळ बसल्या होत्या त्या आजी कोठे गेल्या?"

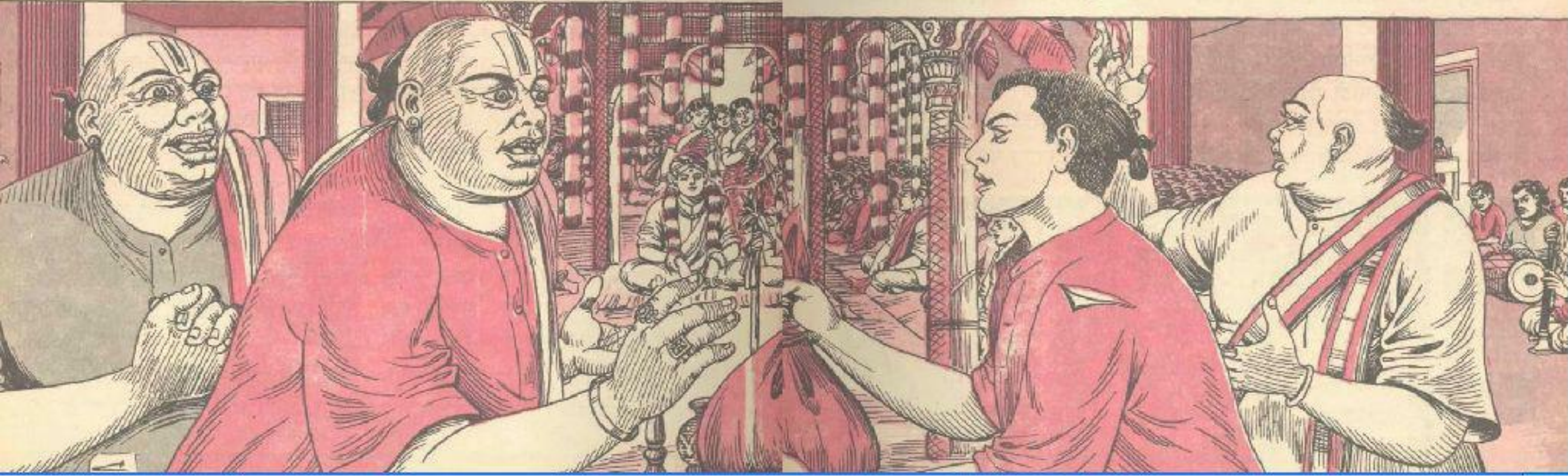
"ती थेरडी विचारतोस? तिच्यामुळेच तर हे सर्व महाभारत झाले?" राघवशेट्टी म्हणाला.

"हे पहा, हे गाठोडे तिने मला चुकून दिले. यात दागिने व रुपये आहेत. हे तुम्ही ठेवून घ्या आणि माझे गाठोडे मला द्या." रामूशेट म्हणाला.

लग्नाला आलेल्या वरवधूपक्षांवरचे संकट टळले. पुन्हां आकाश निवळल्यासारखे वाटू लागले. वरपक्षाचा अपमान झाला नाही. वधूपक्ष खरा ठरला.

राघवशेट रामूशेटची ओळख करून देत यशोदेला म्हणाले–"यानेच आपले मानरक्षण केले. आतां तुझे लग्न निर्विघ्नपणे पार पडेल."

यशोदाने रामूशेटजवळ सर्व गोष्टी विचारून घेतल्या आणि त्याच्या घरच्या सर्व लोकांची चवकशी करून घेतली.



"बाबा रे! तू आम्हांला ऐनवेळी देवासारखा पावलास. आमच्या मुलीचे लग्न संपल्यावर मग कोठे तो जा." राघवशेट रामूशेटला म्हणाला. रामूशेट त्याप्रमाणे त्यांचा अतिथी म्हणून लग्न घरी थांबला.

लग्नातले सर्व शास्त्रविधी सुरू झाले. वरवधू बोहोल्यावर येऊन उभे राहले. वधूपित्याने हुंडा म्हणून जे दागिने द्यायचे होते ते एका चांदीच्या ताटात वरवधूंच्यासमोर आणून ठेवले.

मंगळसूत्र बांधण्याची वेळ आली. वर जयदेवशेट वधू यशोदेच्या गळ्यात मंगळसूत्र बांधायला उठला. यशोदेने त्याला दागिन्यांच्या ताटाकडे बोट दाखवून म्हटले— "मंगळसूत्र या ताटाला बांधा. तुम्हांला दागिने पाहिजे होते ते त्या ताटात आहेत. तुम्ही माझ्याशी लग्नाला थोडेच आलां होतां! या दागिन्यांसाठी, पैशांसाठी आलां होतां." नंतर समोर उभा असलेल्या रामूशेटकडे बोट दाखवून म्हणाली—"हा पहा, [illegible] करायला, वाटेल तिकडे जायला तयार आहे. त्याला फुकटात मिळालेले हे सर्व दागिने व पैसे परत आणून दिले याने. त्याला जी नीती अनीती कळते त्याचा सहस्रांशदेखील तुम्हांला कळत नाही. तुमच्यासारख्याच्या हातून मंगळसूत्र बांधवून घेण्यापेक्षा ह्याच्या हातून बांधवून घेण्यात माझे जास्त हित आहे."

वरपक्षवाले ओरडू लागले, आतापर्यंत झाला तो अपमान नव्हताच, आतांच आपली खरी शोभा झाली. राघवशेटने मुलीची समजूत घालण्याचा किती प्रयत्न करून पाहिला. परंतु तिने मुळीच ऐकले नाही. "करीन लग्न तर रामूशेटशीच करीन" म्हणाली. राघवशेटच्या मित्रांनी वधूच्या म्हणण्याला दुजोरा दिला. शेवटी रामूशेटने सर्वांच्या आग्रहाने यशोदेच्या गळ्यात मंगळसूत्र बांधले. वरपक्षवाले पहात राहले आणि माना खाली घालून आपल्या गावी निघून गेले.





राजकन्येचे धाडस

वल्लभपूरचा राजा रंगादित्य याने अपत्य व्हावे म्हणून अनेक नवस उपास केल्यावर त्याला एक मुलगी झाली. त्याने तिचे सुखलता असे ठेवले आणि तिचे सर्व लाड पुरविले. राजवाड्यातल्या सर्व लहान थोर लोकांना सुखलता जीव की प्राण वाटे.

सुखलता लहानाची मोठी होत गेली तसतशी सर्वशास्त्र व कलांत तिने प्राविण्य संपादन केले. एवढेच नव्हे तर युद्धविद्येतही तिने अपूर्व प्राविण्य संपादन केले. ते राजाला मुळीच आवडले नाही. तरी सुखलता राजकन्या सूनही राजकुमारासारखी तयार झाली.

सुखलता पंधरा वर्षांची झाली असेल, वल्लभपूर राज्याच्या पश्चिमेकडील सरहद्दीवरच्या काही रानटी जातीच्या लोकांनी बंड पुकारले. ते बंड कोणी मोडू न शकल्याचे ऐकून सुखलता अत्यंत उत्साहाने म्हणाली— "मी सैन्य घेऊन जाते आणि बंडखोरांचे पारिपत्य करून येते."

रंगादित्य राजा चकित होऊन तिला म्हणाला—"काय म्हणालीस? तू बंडखोरांचे परिपत्य करणार? ओठ पिळले तर दूध निघेल, म्हणे युद्ध करणार तुम्हांला काय वाटते प्रधान?" त्याने आपले मंत्री धीमान यांस विचारले.

"महाराज! राजकन्येत ते सामर्थ्य नाही असे नको समजायला. तिला युद्धकलेचे उत्तम शिक्षण मिळाले आहे. सैन्य तिच्या म्हणण्याबाहेर वागणेच शक्य नाही. सैन्यातल्या प्रत्येकाला आपल्या राजकन्येच्या शौर्य व साहसाची चांगली कल्पना आहे. ती बंडखोरांना नक्कीच जिंकून परत येईल." प्रधान म्हणाला.

"ते काही मानायला मी तयार नाही. जिला कर्त्तव्याकर्त्तव्याची कल्पना नाही,

अजून घरकुलात बाहुलावाहुलीचे लग्न लावण्याचे जिचे वय आहे ती रणांगणावर कशी काय जाऊ शकेल?" राजाने विचारले.

राणीदेखील प्रधानाला तेच म्हणाली– "काय म्हणता प्रधान? तुम्हीसुद्धा पोरीला फार चढवता आहां? बायकांनी युद्ध करणे कधी ऐकले आहे का? आपल्याकडे एकाहून एक शूर सरदार आहेत. त्यांच्यापैकी कोणालातरी पाठवा."

"महाराणी, राजकन्येची मूर्ती लहान असली तरी कीर्ती थोर आहे. ती युद्धकलेत अद्वितीय आहे." प्रधान म्हणाला.

"मी हे सर्व ऐकायला तयार नाही. मी मुलीला असले धाडस करू देणार नाही." राणीने निश्चयपूर्वक सांगितले.

[illegible] तिला सुचविले की काही भिण्याचे कारण नाही.

दरबारी जादुगार त्याच वेळी एकदां उठून काहीतरी महत्वाची सूचना करण्यासाठी उभा राहिला. म्हणाला–"राजकन्येच्या मनात युद्ध करण्यास जाण्याची तीव्र इच्छा आहे. प्रधानांचा त्या गोष्टीस दुजोरा आहे. परंतु महाराजांना व राणीसरकारांना ते मुळीच पसंत नाही. त्यामुळे राजकन्येचा उत्साहभंग होत आहे. हा प्रश्न वादविवाद करून मिटण्यासारखा नाही. तेव्हां दैवावर सर्व भार टाकून चिट्ठ्या टाकून पाहू या. प्रश्न नक्कीच सुटेल."

[illegible] कन्या वडिलांना म्हणाली.

रंगादित्य महाराज थोडे नरमले व त्यांनी होकार दिला. "होऊ दे काय तो निकाल." दीर्घश्वास सोडीत महाराज म्हणाले. "तसे असेल तर चिट्ठ्या टाकायला उशीर कां?" जादुगार म्हणाला आणि शेजारीच प्रधानांची बैठक होती त्या खोलीत जाऊन कागदाच्या चिट्ठ्या फाडून घेऊन आला आणि लेखणी घेऊन म्हणाला–"महाराज! सेनापतित्व कोणाला द्यावे त्याचे नांव सांगण्याची कृपा करावी."

"गंगाधर!" महाराज म्हणाले.

इंद्रपालाने "गं...गा...धर" असे मोठ्याने म्हणत एका कागदावर लिहून कागदाची घडी करून ठेवून दिली.

नंतर त्याने महाराजांना आणखी एक नाव सांगण्यास सांगितले.

राजा म्हणाला–"रघुपती!"

"इंद्रपालाने "र...घु...प...ती" असे मोठ्याने म्हणत आणखी एका कागदावर लिहून त्या कागदाची घडी करून बाजूला ठेवून दिली. नंतर त्याने प्रधानाला नांव सुचविण्यास विनंती केली.

मंत्री म्हणाला–"सुखलता!"

"सु...ख...ल...ता!" असे मोठ्याने म्हणत इंद्रपालाने आणखी एका कागदावर लिहून त्या कागदाची सुद्धा घडी करून ठेवून दिली.

त्याच प्रमाणे राजाने आणखी नऊ नावे सांगितली आणि इंद्रपालाने आणखी एकेक





कागद घेऊन त्यावर एकेक नाव उच्चारीत लिहिले आणि कागदांच्या घड्या करून ठेवून दिल्या.

सर्व चिट्ठ्या घेऊन इंद्रपालाने राजाजवळ येऊन एक चिट्ठी उचलायला सांगितले. राजाने एक चिट्ठी उचल्यावर बाकी चिट्ठ्या उचलून जाळून टाकल्या आणि राख उचलून दूर फेकून दिली.

मध्यंतरी रंगादित्याने घाईने चिट्ठी उघडून कांपऱ्या आवाजात वाचले–"सुखलता!" आणि निरुपाय होऊन राजाने मुलीला बंडखोरांचे पारिपत्य करण्यासाठी सैन्याचे सेनापतित्व दिले. सुखलताने युद्धास जाण्याची सर्व तयारी केली आणि सैन्य घेऊन जाऊन बंडखोरांचा विमोड केला. तिने त्यांच्या नायकाच्या मुसक्या बांधून त्याला राजासमोर आणून उभे केले.

विजयलक्ष्मीला घेऊन येणाऱ्या मुलीला आईवडिलांनी पोटाशी घेऊन आशीर्वाद दिला. ते दृश्य पाहून प्रजेला अपरंपार [illegible] स्वरूप प्राप्त झाले.

नंतर संधी पाहून सुखलतेने इंद्रपालाला आणि प्रधानाला आपल्या महालात बोलावून त्यांना मेजवानी दिली आणि त्यांना मानाचा पोशाख वगैरे देऊन त्यांचा सत्कार केला. नंतर विचारले–"माझी इच्छा कशी काय पुरी झाली सांगाल का?"

मंत्री म्हणाला–"मला का...ही माहीत नाही. इंद्रपालानेच काही तरी जादू केली."

इंद्रपालाने फक्त त्यांनाच ऐकू जाईल, इतक्या हळू स्वरात सांगितले–"काही नाही, राजकन्या. मी सर्व चिट्ठ्यांत तुमचेच नांव लिहिले आणि वरून मोठ्याने दुसरी नांवे म्हणत गेलो."

सुखलता आश्चर्यचकित होऊन म्हणाली–"बाबांना ही गोष्ट कळली असती तर तुमचे डोकेच उडाले असते!"

"होय हो! तुमच्यासाठी मी आपल्या तळहातावर आपले शीर घ्यायला तयार होतो." स्मित करून इंद्रपाल म्हणाला.



फणसाची चव

एकदा एक काबुली बंगाल देशात फळे विकत घ्यायला दुकानात गेला. एक फणस पाहून चकित झाला आणि म्हणाला–"मी अनेक प्रकारची फळे पाहिली आणि खाल्ली आहेत, परंतु इतके मोठे फळ कोठे पाहिले नाही. या फळाला काय म्हणतात?"

"तो फणस आहे. फार गोड आणि चवदार फळ आहे." फळवाला म्हणाला.

काबुल्याने फणस विकत घेतला आणि घरी जाऊन निश्चितपणे बसून दातांनी फणसाचा एक लचका तोडून घेतला. वास किती गोड होता आणि चवदेखील अवीट होती. परंतु त्याला फणसाचे गरे खाण्याची जी मजा असते ती काही मिळाली नाही. त्याच्या हातांना, तोंडाला, मिशांना आणि दाढीला फणसाचा चीक लागला. त्याने पाण्याने खूप धुतला तरी जाईना. उलट जास्तच पसरला. राखेने धुवायला निघाला तर हातातोंडाला व दाढी मिशांना राख चिकटून बसली. बंगाली बाबू ही फळे कशी काय खातात व त्यांत त्यांना कसा काय आनंद मिळतो बुवा? तो काबुली मनातल्या मनात विचार करू लागला.

शेवटी तो एका वृद्ध बंगाल्याला भेटून आपल्या मनातली शंका विचारायला गेला. तेव्हां तो म्हणाला–"फणस खायचा झाला तर प्रथम हाताला व शक्य तर तोंडाला देखील तेल लावून घ्यावे लागते. दाढी मिशांना लागलेला चीक तुम्हांला तेलानेच सोडविता आला तर सुटेल नाहीतर वस्तऱ्याने दाढी करून घ्यावी लागेल."

काबुल्याने तसे केल्यावरच फणसाचा चीक सुटला. पुढे कोणी तुळतुळीत दाढी करून आलेला मनुष्य त्याला भेटला की तो विचारी–"तुम्ही सुद्धां फणस खाल्ला आहे वाटते?"





चांगला व वाईट

एका गावी सुमंत नावाचा एक थोर महात्मा रहात असे. कोणी अपकार केला तरी तो त्याच्यावर उपकार करी. गावाबाहेर एक झोपडे बांधून तो एकटा त्यात रहात असे. वेळी अवेळी कोणी पाहुणा आला तरी तो त्याला पंचपक्वान्नांचे जेवण वाढी.

एके दिवशी एक चोर उन्हाची झळ लागल्याने सुमंतच्या झोपडीच्या दारासमोर येऊन बेशुद्ध होऊन पडला. सुमंतने अनेक प्रयत्न केल्यावर तो शुद्धीवर येऊन खुणेने त्याला भूक लागली असल्याचे सांगू लागला. पांचच मिनिटात सुमंतने त्याला पंचपक्वान्नांचे जेवण वाढले. चोर हावऱ्यासारखा जेवल्यावर विचार करू लागला, इतक्या थोड्या वेळात हे जेवण तयार कसं काय झाले?"

त्याने सुमंताला विचारलेदेखील–"काय हो! भरदुपारी इतक्या थोड्या वेळात पंच पक्वान्नांचे जेवण कसे काय तयार झाले?"

"माझ्याजवळ एक मंत्रवलेले पात्र आहे. त्याच्या मदतीने क्षणार्धात वाटेल तो पदार्थ तयार होऊन हजर होतो." सुमंत म्हणाला.

चोराने ते ऐकून आश्चर्यचकित होऊन विचारले–"ते पात्र मला एकदां दाखवू शकाल का? त्याचा महिमा मला पहावासा वाटतो आहे!"

सुमंतने घरात जाऊन एक भांडे आणले आणि चोरासमोर ते जमिनीवर उपडे ठेवून म्हणाला–"केळी पाहिजे आहेत." भांडे उचलून पाहिले तर खाली सुंदर पिकलेली केळी होती.

ते पात्र पाहून चोराच्या मनात ते भांडे गडप करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. त्याने त्या दिवशी रात्री सुमंत झोपल्यावर ते भांडे पळविले. त्याने विचार केला, ते भांडे जवळ असले तर लक्षाधीश होता येईल. परंतु

कृ. कुमारी वसुंधरा जतकर

त्याला त्या भांड्याने दिले नाही

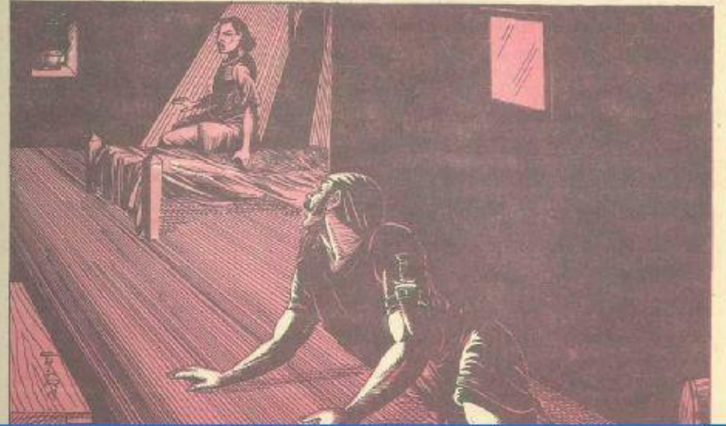
दुसऱ्या दिवशी चोराने सुमंतला ते पात्र परत आणून दिले व म्हणाला–"अहो, चुकून मी तुमचे हे भांडे घेऊन गेलो होतो. क्षमा करा आणि आपले भांडे ठेवून घ्या." सुमंत थोडादेखील रागावला नाही. त्याने चोराजवळून भांडे घेतले आणि जागच्या जागी खीर वगैरे मागून घेऊन त्या चोराला मेजवानी दिली.

चोराला इतके आश्चर्य वाटले की सुमंतला विचारल्याशिवाय त्याला राहवले नाही. म्हणाला–"काय हो, हे पात्र माझ्या जवळ होते तेव्हां त्यात हा महिमा नव्हता., साध्या भांड्यासारखेच होते!"

सुमंत स्मित करून म्हणाला–"मी जिवंत असेपर्यंत कोणाला या पात्राचा उपयोग करून घेता येणार नाही."

चोराला तेव्हां कोठे त्या भांड्याचे गुपित कळले. सुमंतचा शेवट करून त्या भांड्याचा उपयोग करून घ्यावा असे मनाशी ठरवून त्याने सुमंतला विषप्रयोग करून ठार करण्याचा घाट घातला. एक दिवशी अन्नात विष कालवून तो ते सुमंतकडे घेऊन येऊन म्हणाला–"तुम्ही मला दोन वेळां मेजवानी दिलीत, तेव्हां या गरिबाच्या हातचे अन्न थोडे तरी एकदां ग्रहण केलेच पाहिजे. मी धन्य होईन!"

सुमंतने निःसंकोचपणे चोराने जे काही आणले होते, ते त्याच्यासमोरच खाल्ले. त्यानंतर चोर आनंदाने निघून गेला.










त्या दिवशी बरीच रात्र उलटल्यावर चोर सुमंतच्या घरी आला. सुमंत खाटेवर झोपला होता. चोर त्या मंत्रवलेल्या पात्राजवळ जात असता कशाला तरी त्याचा पाय लागला आणि ते पडल्याचा आवाज झाल्याबरोबर सुमंतने डोळे उघडून विचारले– "कोण आहे?" चोराने विचारले–"म्हणजे तुम्ही अजून जिवंतच आहां का?"

"पण मी जीवंत नाही असे कसे वाटले तुला?" सुमंतने चकित होऊन चोराला विचारले.

आज मी तुम्हांला जे खायला दिले होते त्यात विष घातले होते. त्याचा परिणाम या वेळेपर्यंत तुमच्यावर नक्कीच होईल असे मला वाटत होते." चोर लपवालपवी केल्याशिवाय म्हणाला.

"मी योगाभ्यास केला असल्यामुळे माझ्यावर विषप्रयोगाचा काहीच परिणाम होऊ शकत नाही. कसले भयंकर विष असले तरी ते पचविण्याची शक्ती माझ्यात आहे." सुमंत शांत स्वरात म्हणाला

[illegible] मंत्रवलेल्या पात्राचा उपभोग करण्याची इच्छा माझ्या मनात होती. पण ते माझ्या नशिबी नव्हते." चोर हताश होऊन म्हणाला.

"तुझ्या नशिबात ते नव्हते. बरे तर जेवून जा." सुमंत चोराला म्हणाला.

चोर फार लज्जित झाला. त्याचबरोबर एक शंका त्याच्या मनात आली.

"काय हो, मी तुमच्याशी दुष्टपणाने वागलो, तरी तुम्ही माझा द्वेष केल्याशिवाय माझ्याशी सद्व्यवहार करीत आहां. मला हे सर्व विचित्र वाटते." चोर म्हणाला.

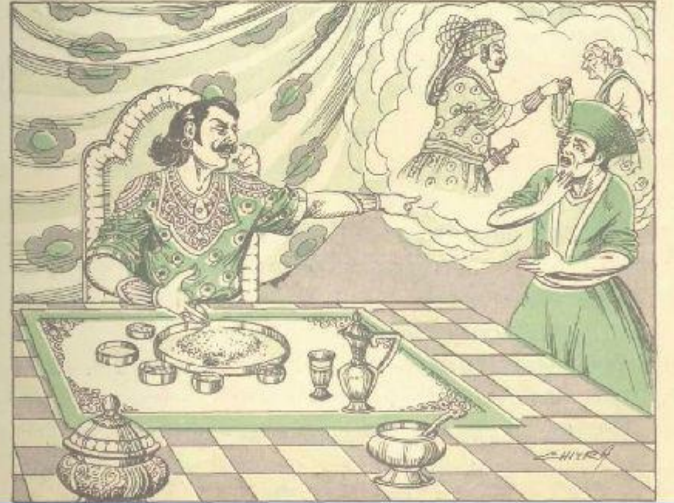
"परंतु यात विचित्र असे काहीच नाही. दुसऱ्याशी सद्व्यवहार करणे इतरांचे चांगले करणे, हा मी आपला धर्म मानून करतो आणि तू इतरांचे वाईट करणे हाच आपला धर्म मानतोस. आपला स्वभाव व संशय तुला सोडता येत नाहीत. तसाच मला माझा संशय व स्वभाव सोडता येत नाही. असे कां तुला वाटू नये?" सुमंतने विचारले.



चवदार चटणी

एकदा एक राजा जंगलात शिकारीला गेला असतां वाट चुकून भटकत राहिला. राजाच्या बरोबर त्याचा सैंपाकी होता. दुपारची वेळ होती. दोघांना भूक लागली होती. दोघे जंगलानजीकच्या एका लहानशा खेड्यात गेले. एका झोपडीचे दार सैंपाकाने वाजविले. एका म्हातारीने येऊन दार उघडले. तिने पाहुण्यांसाठी सैंपाक केला. तिने गवताची चटणी करून दोघांना पानावर वाढली. राजाला भूक लागली होती म्हणून मिटक्या मारून त्याने चटणीखाल्ली जेवण झाल्यावर राजाने त्या म्हातारीला एक रत्नहार बक्षिस म्हणून दिला.

पचपक्वान्नांचा सैंपाकदेखील ज्या राजाला आवडत नसे त्याने गवताच्या चटणीची एवढी वाखाणणी केलेली पाहून सैंपाक्याला आश्चर्यच वाटले. त्यानंतर दोघे राजधानीत परत आले. काही दिवसांनी एकदां सैंपाक्याच्या मनात आले की महाराजांना गवताची चटणी आवडते तेव्हां ती करून वाढावी. परंतु ती चटणी तोंडात घातल्याबरोबर महाराजांना सैंपाक्याचा इतका राग आला की त्यांनी त्याला रागावून नोकरीवरून काढून टाकले.





वरपरीक्षा

फार पूर्वी विशालनगरच्या गादीवर देवदत्त नांवाचा एक राजा राज्य करीत असे. त्याला चंद्रमती नावाची एकुलती एक मुलगी होती. तिने राजवाड्याबाहेर कधी चुकून सुद्धां पाऊल टाकले नव्हते. परंतु ती अप्रतिम सुंदर असून तिच्या करस्पर्शाने जुने मुरलेले आजार सुद्धा बरे होतात अशी तिची प्रसिद्धी होती.

चंद्रमतीचे वय लग्नाला योग्य झाले तेव्हां बापाने तिला विवाहाविषयी विचारले.

"माझ्याशी विवाह योग्य तुम्हांला जे वर वाटतील त्यांना तुम्ही बोलावून घ्या. त्यांच्यापैकी एकाला मी माझ्या मताप्रमाणे निवडून घेईन." चंद्रमती म्हणाली.

देवदत्ताने जवळपासच्या सर्व राजकुमारांविषयी चवकशी करुन स्वत:च चार राजकुमारांची निवड करून त्यांना स्वयंवरासाठी बोलावणे पाठविले. जय, अजय, विजय आणि विनय या नावाचे चौघे राजकुमार चंद्रमतीशी विवाहाच्या उद्देश्याने विशालनगरला येऊन दाखल झाले. देवदत्त चौघांना दिवाणखान्यात बसायला सांगून स्वत: सुद्धां तेथे बसला.

तेव्हां जवळून जाणाऱ्या एका दासीला हांक मारून देवदत्त म्हणाला–"चंडी! राजकन्येला जरा येऊन जा म्हणावे."

चंडी घाईघाईने अंत:पुरात जाऊन येऊन म्हणाली–"धाकट्या सरकार पूजागृहात बसल्या आहेत. पौर्णिमेपर्यंत पुजा पुरी होणार नाही, म्हणे. त्या पूजागृहातून तोपर्यंत बाहेर येऊ शकणार नाहीत."

म्हणून देवदत्त चौघां राजकुमारांना म्हणाला–"तरमग तुम्हांला हे चार दिवस कोणत्याही प्रकारे त्रास होऊ नये, याची मी व्यवस्था करुन देतो. तुम्हांला जी वस्तू ज्या वेळी हवी असेल ती सांगा, ही

सौ. सुगुणा न. साठे

ती गोष्ट मान्य केली. राजवाड्यातच चौघांच्या उतरण्याची व्यवस्था करण्यात आली. चंडी एका मागून एक सर्वांच्या सेवेला हजर राहू लागली आणि त्यांची विचारपूस करू लागली.

जय नावाच्या राजकुमाराने चंद्रमतीच्या सौंदर्याचे वर्णन ऐकले होते. त्यामुळेच तो तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने आला होता. तिचे रूप पहायला मिळावे म्हणून त्याची उत्कंठा वाढत होती. तेव्हां चार दिवस म्हणजे त्याला चार युगासारखे वाटू लागले.



पहिल्या दिवशी चंडी जयच्या खोलीत फुलांचा गुच्छा फुलदाणीत सजवून ठेवायला म्हणून आली. तेव्हां जयने तिला जवळ बोलावून विचारले–"काय ग चंडे! मला राजकुमारीला पहायचे आहे कोणाला कळू दिल्याशिवाय आजच मला पाहतां येईल का तिला?"

चंडी थोडेसे भ्याल्यासारखे दाखवून म्हणाली–"तुम्हांला आजच पहायचे असेल तर माझ्या पाठोपाठ कोणत्याही प्रकारे आपली चाहूल न देता या." असे सांगून अंधूक प्रकाशात ती त्याला अंत:पुरात घेऊन गेली.

पुजेच्या खोलीजवळ नेऊन चंडीने दारावरचा पडदा थोडा बाजूला सारून आत पहायला जयला सांगितले. त्याने आत डोकावून पाहिले आणि दचकल्यासारखा मागे सरकला. त्याला पार्वतीची पूजा करीत बसलेली एक काळी, लठ्ठ, दात पुढे आलेली स्त्री दिसली.

"नको बुवा, या कंदाशिणीशी कोण लग्न करतो?" असे मनात म्हणत चंडीने किती सांगितले तरी मागे वळून न पाहता तो आपल्या खोलीत गेला आणि त्याच दिवशी रात्री स्वदेशी निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी चंडी अजय होता त्या खोलीत पलंगावरचे अंथरूण झाडून पुन्हा घालायला म्हणून गेली. असतां अजयने तिला विचारले–"जय काही बोलल्या-



शिवाय सांगितल्याशिवाय निघून गेला, असे कारण तरी काय झाले?"

चंडी जवळ जाऊन दुसऱ्या कोणाला ऐकू जाणार नाही इतक्या हळू आवाजात म्हणाली—"जयजींना राजकन्येला पहावयाचे होते मी दाखविले. त्यांना धाकट्या सरकारांचे रूप आवडले नाहीसे दिसते. म्हणून निघून गेले."

अजयने थोडा विचार केला व म्हणाला—"जिच्याशी लग्न करायचे तिच्या रूपाकडे काय पहायचे? पण तिच्या बरोबर जे वैभव येईल ते पाहले पाहिजे तेव्हां त्याने एवढे पळून जायला नको होते."

करून घेण्यास आला होता

चंडी चकित झाली आणि म्हणाली—"धाकट्या राणी सरकारांशी विवाह झाला तर राज्य मिळेल असे समजून का तुम्ही आला आहां? महाराजांनी आपल्या भावाच्या मुलाला दत्तक घेतल्याची गोष्ट माहीत नाही वाटते तुम्हाला?"

ते ऐकून अजय निराशच झाला. "तर-मग मला येथं राहण्याची गरजच काय?" असे म्हणत लगेच स्वदेशी निघून गेला.

तिसऱ्या दिवशी चंडी फुलबागेत जाईची फुले तोडू लागली तेव्हा विजयने तिच्याजवळ जाऊन तिला विचारले—"काय ग, काल कोठे दिसली नाहीस? कोठे गेली होतीस?"

तिने त्याला जय आणि अजय निघून गेल्याची गोष्ट सांगितली.

ते सर्व ऐकून विजय हसला व म्हणाला—"वेडे आहेत. ठीक विचार केला असता तर अजयला त्याचे राज्य पुरणार नाही का? राजकुमारी कुरूप असली आणि बरोबर राज्य घेऊन येत नसली तरी मला हरकत नाही. तिच्या करस्पर्शानेच मुरलेले रोग बरे होतात असे मी ऐकले आहे मी! माझ्या आईवडिलांना कित्येक दिवसांपासून कोणतातरी आजार झाला आहे. त्यांना

घ्यायला आलो आहे मी."

चंडी चकित होऊन म्हणाली—"अहो, नुसत्या करस्पर्शाने रोग बरे होण्याची गोष्ट कोणी कोठे ऐकली आहे का? कोणी सांगितले तुम्हांला आणि तुम्ही त्यावर विश्वास तरी कसा काय केलात?"

विजय हताश होऊन म्हणाला—"अस्सं! बरं झालं, मला आधीच कळली ही गोष्ट!" तो त्याच दिवशी स्वदेशी निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री चंडी विनयच्या खोलीत गेली तेव्हां तो अंथरुणावर कण्हत पडला होता. "काय झालं हो तुम्हांला?" तिने त्याला विचारले.

"चंडी! मी फार दिवस जगेनसे वाटत नाही मला. एकाएकी माझ्या छातीत दुखू लागलं आहे!" असे म्हणत विनय अंथरुणावर असह्य वेदनेने पाय आपटून तडफडू लागला.

चंडीने वैद्याला बोलावून आणले आणि विनयला औषध देववून त्याला चांगली झोप येऊन विश्रांती मिळेल अशी व्यवस्था केली. औषध प्याल्यावर विनयला बरे वाटले. त्याचे पाय आपटणे बंद झाले आणि तो डोळे मिटून स्वस्थ पडून राहल्यावर तिने त्याच्या छातीवर कसलं तरी औषध चोळले.

दुसऱ्या दिवशी झोप मोडली तेव्हां विनयला छान बरे वाटू लागले होते.



त्याच्या उशाशी बसून चंडी त्याला वारा घालत असलेली त्याला दिसली.

विनयनं आश्चर्य करीत विचारले– "चंडे! रात्रभर तू येथेच होतीस का? तुझे हे उपकार मी कधीच विसरणार नाही. अद्‌भुत औषध देवविलेस तू. माझा हृदय विकार जसा आला तसाच गेला सुद्धा. मिनिटात प्राण जातो की काय वाटत होते, पण आतां चांगला बरा झालो आहे. हे पहा चंडे! मी राजकन्येशी विवाह करण्याचा विचार मनातून काढून टाकला आहे. मला पाहिजे आहे ती प्रेमळ अशी पत्नी. चार दिवसांपासून पाहतो आहे, तुझ्याहून जास्त प्रेमळ आणि सेवापरायण स्त्री मला कोठून मिळेल? लग्न करायचे तर तुझ्याशीच असे मी ठरविले आहे. तू माझ्याबरोबर आमच्या देशात येशील का? मी तुझ्याशी लग्न करून तुला आपली पट्टराणी करून घेईन."

ते ऐकून चंडीला फार आनंद झाला. म्हणाली–"मी तुमच्याशी खुशीने लग्न [illegible] चंडी नसून चंद्रमती आहे."

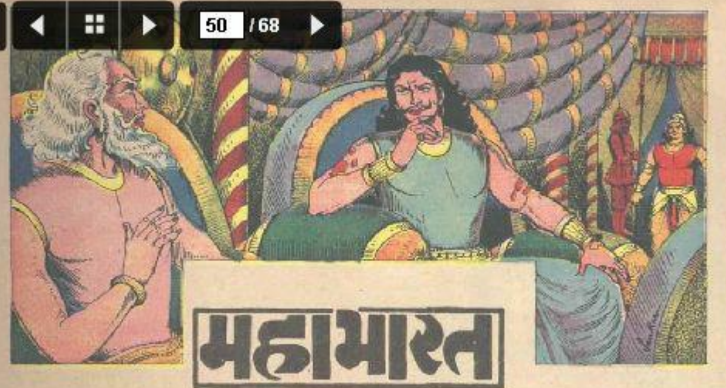
विनय चकित झाला. "म्हणजे तूच का राजकन्या चंद्रमती?" त्याने चकित होऊन विचारले.

"होय, मीच तुमची चौघांची परीक्षा घेत होते. तिघांना पाहिजे होती ती मी नव्हे. कारण एकाला माझे सौंदर्य पाहिजे होते तर दुसऱ्याला माझे राज्य हवे होते आणि तिसऱ्याला माझी अद्‌भुत मंत्रशक्ती. तुम्हांला फक्त प्रेम हवे होते. म्हणून तुमच्याशी विवाह करायला मी कबूल झाले." चंद्रमती म्हणाली.

तिच्या करस्पर्शानेच आपला हृदयरोग बरा झाला हे विनयने ओळखले. तिच्या विषयी त्याच्या मनात कृतज्ञताभाव उत्पन्न झाला.

लौकरच चांगलासा मुहूर्त पाहून राजाने आपल्या मुलीचे लग्न विनयशी करून दिले आणि त्यालाच आपला वारस करून घेतले.





महाभारत

पांडवांविषयी धृतराष्ट्र म्हणाला ते ऐकून संजय त्याला म्हणाला–"राजा! पांडवांजवळ मंत्रबळ, माया किंवा तशी अद्‌भुत् शक्ती कोणतीही नाही. ते फक्त स्वतःच्या पराक्रमाच्या बळावर अवलंबून आहेत. ते धर्माचरण करूनच युद्धात यश मिळविणार आहेत. तुझ्या मुलांच्या दुष्कृत्यांचा विषवृक्ष फोफावत आहे आणि त्याची फळे त्यांना भोगावीच लागतील. तुला हिताच्या गोष्टी कोणी कोणी सांगितल्या नाहीत? पण तू ऐकलेस का? विदुराने, भीष्माचार्यांनी, द्रोणाचार्यांनी आणि मी किती सांगितले? पण तुला ते सर्व आवडले नाही. तू मला विचारलेस अगदी तसेच दुर्योधनाने भीष्माचार्यांना विचारले होते."

तो म्हणाला–"आजोबा! तुम्ही स्वतः, द्रोणाचार्य, कृपाचार्य आणि इतर महारथी माझ्यासाठी प्राणार्पण करायला तयार असूनही पांडवांसमोर टिकाव धरून उभे राहू शकलां नाही. त्याचे कारण काय?"

भीष्माचार्य म्हणाले–"बाबा रे! मी किती वेळां तुला सांगितले, ते पुन्हां आतां सांगतों आहे. पांडवांशी संधी करून घे. तू आणि तुझे भाऊ सर्व सुखाने पुढील आयुष्य घालवा. श्रीकृष्ण पांडवांच्या पाठीशी असतां त्यांचा वध कोणालाही करणे शक्य नाही." असे सांगून त्याला भीष्माचार्यांनी विश्वोपाख्यान सांगितले.

एकदां ब्रह्मदेव गंधमादन पर्वतावर बसला असतां देव, ऋषी आणि मुनी



त्याच्या चारी बाजूला घोळका करून बसले. त्यावेळी त्यांना आकाशात एक उज्वल कांति असलेले एक विमान दिसले. ते पाहून ब्रह्मदेव हात जोडून ध्यानमग्न झाला. देव आणि ऋषी मुनींनी नमस्कार केला,

ब्रह्मदेव त्या विमानाचे स्तवन करीत म्हणाला–"हे देवाधिदेवा! तू आपला अंश या पृथ्वीवर पाठव व तो यदुवंशात जन्म घेईल असे कर!"

"तुझी प्रार्थना मी ऐकली. तसेच करीन. तथास्तु!" असा आवाज ऐकू आला आणि ते विमान अंतर्धान पावले.

तेव्हां देवांनी आणि ऋषी मुनींनी ब्रह्मदेवाला विचारले–"हे पितामह! तू ती होतीस?"

ब्रह्मदेव म्हणाला–"तो भगवान विष्णू होता. पूर्वी मरण पावलेले दैत्य, दानव आणि राक्षस या पृथ्वीवर पुन्हां जन्मले आहेत. त्यांचा नाश करण्यासाठी नराबरोबर नारायणाने सुद्धां जन्म घेतला पाहिजे. त्यांच्याबरोबर देवदेखील जन्म घेतील. त्यांना जिंकणे अशक्य होईल. मूर्खांना ही गोष्ट कळणार नाहीं."

भीष्माचार्यांनी ही गोष्ट सांगितली आणि दुर्योधनाला म्हणाले–"तू एक क्रूर राक्षस असला पाहिजेस. म्हणूनच कृष्णार्जुनांशी तुझे वैर आहे."

त्यानंतर सर्व आपापल्या शिबिरात निघून गेले.

युद्ध सुरू होऊन पांचवा दिवस उजाडला. दोन्ही बाजूंची सैन्ये व्यूह करून उभी राहली. कौरवसैन्य मकर व्यूहात उभे राहले तर पांडव सैन्य ससाणा व्यूहात उभे राहले. त्या व्यूहासमोर भीम, शिखंडी आणि धृष्टद्युम्न उभे राहले. त्यांच्या पाठीमागे सात्यकी, अर्जुनादि वीर उभे राहले.

दुर्योधन द्रोणाचार्यांना म्हणाला–"गुरुवर्य! आज पांडवांचा वध झाला पाहिजे." ते ऐकतांच द्रोणाचार्य सात्यकीशी युद्ध करू लागले. सात्यकीच्या सहायार्थ भीम,

शल्य येऊन युद्ध करू लागले.

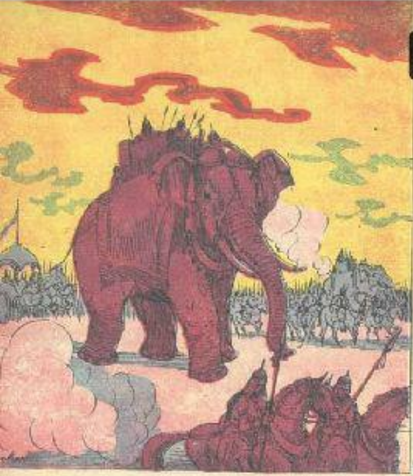
भीष्माचार्य आणि द्रोणाचार्यांनी भयंकर मोठे युद्ध सुरू केलेले पाहून त्यांना तोंड द्यायला अभिमन्यू, उपपांडव, शिखंडी वगैरे वीर धांवून आले. शिखंडीशी भीष्माचार्य युद्ध करीत नव्हते. द्रोणाचार्यांनी शिखंडीवर जोराचा मारा सुरू केल्यावर तो तेथून पाय काढून निघून गेला. तेव्हां पांडवांच्या मदतीला अर्जुन धावला व त्याने भीष्माचार्यांशी द्वंद्वयुद्ध सुरू केले. दोघे खूप पराक्रमाने लढले. त्याच वेळी दोन्ही बाजूंच्या इतर वीरांनी आपला पराक्रम दाखविला. या युद्धांत दोन्ही बाजूंचे असंख्य सैन्य हताहत झाले.

पांचव्या दिवसाच्या युद्धांत मोठमोठ्या लक्षात राहण्यासारख्या गोष्टी घडल्या. अश्वत्थामा व अर्जुन या दोघांचे जे युद्ध झाले त्यात अर्जुनाने अश्वत्थाम्याचे कवच आपल्या बाणांनी तोडून टाकले. अश्वत्थाम्याने त्या गोष्टीकडे दुर्लक्ष करून धीर सोडल्याशिवाय युद्ध केले. अर्जुनाने त्याला गुरुपुत्र समजून सोडले आणि शत्रूच्या इतर वीरांना हुडकत रणांगणावर हिंडू लागला. द्रोणा चार्य आणि भीम यांचे आपसांत फार मोठे युद्ध झाले. अभिमन्यु आणि लक्ष्मणाच्या मुलाशी झालेल्या युद्धात



कृपाचार्य लक्ष्मणाच्या मुलाच्या मदतीला धावले आणि त्याचा बचाव करुन त्याला सुरक्षित स्थानी घेऊन गेले.

त्या दिवशी सात्यकीने पराक्रम दाखवून कौरव सैन्याचा जो संहार केला तो पाहून दुर्योधनाने त्याच्यावर अनेक अति रथींना सोडले. सात्यकीने सूर्यास्ताच्या आधी त्या सर्व अति रथींना नकोजीव करून सोडले आणि त्यांचा नायक जो भूरिश्रवा त्याच्याशी येऊन भिडला. भूरिश्रवा सामान्य योद्धा नव्हता. त्याच्याशी युद्ध करणे अशक्य वाटू लागल्यावर सात्यकीच्या मदतीला आलेले काही वीर पाय काढून पळून जाऊ लागले. तेव्हां सात्यकीचे मुलगे त्याच्या मदतीला



धावून आले. त्यांनी भूरिश्रवाला चारी बाजूंनी घेरले. परंतु भूरिश्रवाने मर्मी-वार करून त्यांना माघार घ्यायला लावल ते पाहून सात्यकीला त्वेष चढला आणि तो भूरिश्रवाशी द्वंद्वयुद्ध करू लागला दोघांच्या रथांचा चक्काचूर झाला. दोघांनी तलवारी उपसून जमिनीवर उड्या मारल्या. त्याच वेळी भीम आला त्याने सात्यकीला आपल्या रथात बसवून घेतले त्याचप्रमाणे दुर्योधनाने भूरिश्रवाला आपल्या रथात बसवून घेतले.

सूर्यास्ताची वेळ होत आली त्यावेळेपर्यंत दोन्ही बाजूंची सैन्ये दमून गेली होती. म्हणून आपापल्या शिबिरांकडे निघाली

सुरू झाले. पांडव सैन्य मकर व्यूहात आणि कौरव सैन्य क्रौंच व्यूहात उभे राहले. परंतु हे व्यूह तोडण्यास फार वेळ लागला नाही. सुरवातीलाच भीम व द्रोण दोघांचे युद्ध सुरू झाले द्रोणाचार्यांनी भीमावर बाणाचा वर्षाव केला भीमाने चिडून जाऊन द्रोणाचार्यांच्या सारथ्याचा वध केला. तेव्हा द्रोणाचार्य स्वतःच रथ हांकीत युद्ध करीत राहले. त्यांच्या शौर्यासमोर पांडवांच्या सैन्याचा टिकाव लागेना. त्याच वेळी भीष्माचार्य द्रोणाचार्यांच्या मदतीला आले. तिकडे भीमार्जुनानी अतुल्य पराक्रम दाखवून कौरवांचा व्यूह छिन्नभिन्न करून टाकला. तेव्हां गदायुद्ध सुरू झाले.

भीम भीष्माचार्यांच्या शौर्यपराक्रमाची फिकीर न करता धृतराष्ट्र पुत्रांचा वध करण्याचे ठरवून कौरव सैन्यात शिरला. कौरवांनी भीमाला जिवत धरण्याचे ठरविले आणि चारी बाजूंनी घरले भीमाने ते ओळखले आणि गदा घेऊन रथांतून जमिनीवर उडी मारली. त्याने चारी बाजूला जमलेल्या कौरव वीरांची डोकी फोडायला सुरवात केली

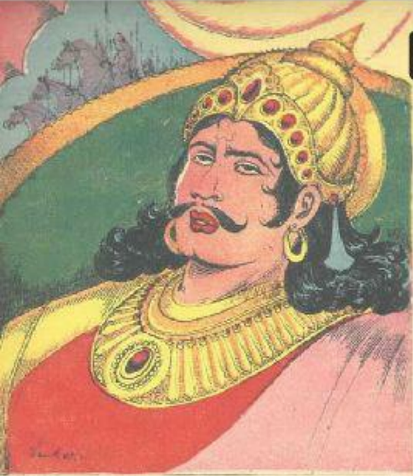
द्रोणाशी युद्ध करीत असतां धृष्टद्युम्नाने दुरून भीमाचा रथ पाहिला आणि द्रोणाचार्यांना सोडून भीमाच्या रथाजवळ धावून

सारथी म्हणाला–"राजा! मला भीमाने दोन घडी येथच उभे राहण्यास सांगितले आणि कौरव सैन्यात शिरला आहे." ते ऐकून भीमावर संकट येण्याची शक्यता ओळखून धृष्टद्युम्न भीमाच्या पाठोपाठ कौरव सैन्यात शिरला. त्याला भीम त्याच्या वाटेत आडवे उभे असलेल्या हत्तींचा आणि कौरव वीरांचा फडशा उडवीत असलेला दिसला. ते पाहून कौरव वीर धावून आले आणि त्यांनी भीमाला घेरले. त्यांनी भीमावर शरवृष्टी सुरू केली. धृष्टद्युम्न आला त्यावेळी भीमाचे शरीर रक्तान माखलेले होते. परंतु तो मृत्युदेव यमधर्मासारखा युद्ध करीत होता हे पाहून धृष्टद्युम्न चकित झाला. धृष्टद्युम्नाने भीमाला आपल्या रथात बसवून घेतले आणि त्याच्या शरिरात शिरलेले बाण काढून त्याला प्रेमाने भेटला.

मध्यतरी धृतराष्ट्राचे मुलगे भीमाला आणि धृतद्युम्नाला एकदम ठार करण्याच्या हेतूने धांवले. त्यांच्या शरवृष्टीखाली धृष्टद्युम्न झांकला गेला तरी त्याचा युद्धोत्साह रत्तीभरही कमी झाला नाही. त्याने त्या सर्वांवर संमोहनास्त्र सोडले. तेव्हां बेशुद्ध होऊन पडलेल्या वीरांना द्रोणाने प्रज्ञास्त्र सोडून शुद्धीवर आणले.

तिकडे धर्मराजाला काळजी वाटू लागली. भीमाची किंवा धृष्टद्युम्नाची काहीच बातमी





त्याला मिळत नव्हती. म्हणून त्याने अभिमन्यूबरोबर बारा वीरांना मदतीला पाठविले. त्यांना मदतीला आलेले पाहून भीमाने आणि धृष्टद्युम्नाने द्विगुणित उत्साहाने युद्ध सुरू केले. त्याच वेळी धृष्टद्युम्नाला त्याचे वडील द्रुपद द्रोणाचार्यांसमोर उभे राहू न शकल्याने पळून निघाल्याचे कळले. म्हणून तो द्रोणाचार्यांच्या वाटेवर आडवा उभा राहिला. परंतु त्याचा रथ ध्वंस झाला आणि सारथी मारला गेला. हे पाहून धृष्टद्युम्न अभिमन्यूच्या रथात बसला. द्रोणाचार्य पांडव सैन्याचा संहार करीत असलेले पाहून धृष्द्युम्न व अभिमन्यू तिकडे धावले, परंतु दोघे द्रोणाचार्यांना अडवू शकले नाहीत.

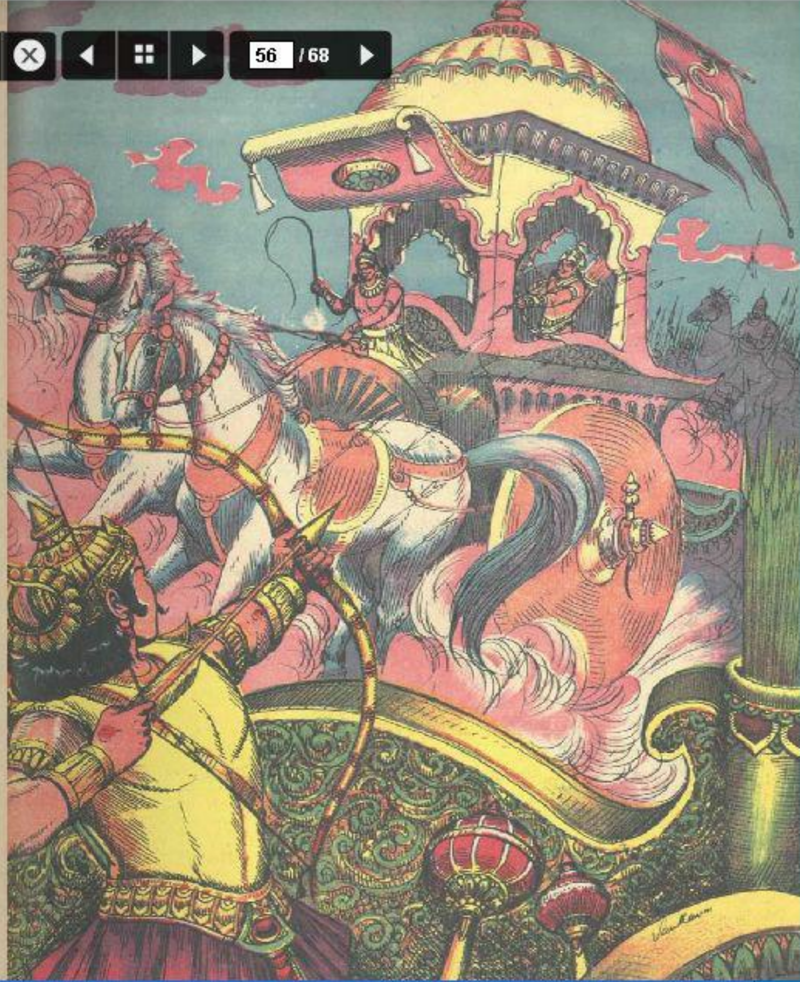
वीरांनी फार वाखाणणी केली.

दुर्योधन आदिकांच्या मनांत पुन्हां भीमाला जिवंत धरण्याचा विचार आला. परंतु धर्मराजाने पाठविलेल्या अभिमन्यू आदिकांनी त्यांना मागे परतविले. आपल्या हातात येऊन दुर्योधन आदिक जिवंत निसटलेले पाहून भीमाला थोडे वाईट वाटले.

युद्धभूमीच्या उत्तरेकडील प्रदेशात अर्जुनाने असंख्य शत्रुसैन्याचा संहार केला.

सूर्य अस्ताचलाकडे वळू लागला त्या वेळी दुर्योधनाच्या मनात भीमाला ठार करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तो भीमाच्या वाटेवर आडवा उभा राहिला. भीमाने त्याचे छत्र आणि ध्वज तोडून त्याच्यावर असे मर्मी वार केले की त्याला शेवटी कृपाचार्यांच्या रथात जाऊन विश्रांती घेणे भाग पडले. तेव्हां धृष्टकेतू, अभिमन्यू, उपपांडव, केकय यांनी धृतराष्ट्राच्या पुत्रांशी युद्ध सुरू केले. त्या युद्धात दुष्कर्णाचा वध झाला.

थोड्या वेळाने सूर्यास्त झाला. दोन्ही सैन्यांत शांतता पसरली. दुर्योधनाने त्या दिवसाचे युद्ध संपल्याची घोषणा केली आणि आपल्या शिबिरात निघून गेला. धर्मराजाने भीमाला आणि धृष्टद्युम्नाला त्यांच्या शौर्याबद्दल पाठ थोपटून प्रेमालिंगन दिले आणि आपल्या शिबिरात गेला.



काही वेळ विश्रांती घेतल्यावर दुर्योधन भीष्माचार्यांच्या शिबिरात येऊन म्हणाला– "आजोबा! आपण एकाहून एका अभेद्य व्यूहांची रचना केली असूनही पांडवांनी तो व्यूह तोडून जय मिळविला. भीमाने आपल्या मकरव्यूहात प्रवेश केला आणि मला नकोजीव करून सोडले. त्याचा तो भयंकर देह पाहूनच मला मूर्च्छा आल्यासारखे झाले. माझे मन आज का कोणास ठाऊक भयभीत झाले आहे. तुमच्या सहाय्याने पांडवांचा वध करून विजयी होण्याची आशा धरून मी आहे."

भीष्माचार्य म्हणाले–"बाबा रे! तुला विजयी करण्यासाठी मी आपले सर्वस्व पणाला लावले आहे. मी अंग चोरून युद्ध करीत नाही. पांडवांच्या बाजूने युद्धाला आलेले वीर शूर व पराक्रमी आहेत, महारथी आहेत आणि शस्त्रास्त्रात अद्वितीय आहेत. जिवावर उदार होऊन युद्ध करणाऱ्या त्या वीरांना सहजी जिंकणे शक्य नाही. मी स्वतःच्या प्राणाची पर्वा केल्याशिवाय

पाहणार नाही."

ते ऐकून दुर्योधनाच्या मनाचे समाधान झाले.

भीष्माचार्यांनी थोडा वेळ विचार केला आणि दुर्योधनाला म्हणाले–"तुझ्यासाठी उत्साहाने युद्ध करणाऱ्यास माझ्याशिवाय द्रोणाचार्य, शल्य, कृतवर्मा, अश्वत्थामा, सोमदत्त, जयद्रथ, विंदानुविंद, बृहत्बल, चित्रसेन, बाल्हिक इत्यादी वीर सहस्रावधी रथी, गजदल, अश्वदल तयार आहे. तरी तुझ्या हिताची म्हणून एक गोष्ट सांगणे आवश्यक आहे; इंद्र आपल्या देवांचे सैन्य घेऊन आपल्या मदतीला आला तरी पांडवांना जिंकणे शक्य नाही. म्हणून पांडवांना मी जिंकतो की पांडव मला जिंकतात हे मी सांगू शकत नाही."

असे सांगून भीष्माने दुर्योधनाला त्याच्या अंगाला पडलेल्या जखमा भरून याव्या यासाठी विशल्यकरण नावाचे औषध दिले.





मित्रभेद

[५]

दमनकने दंतिलची गोष्ट सांगितली ती ऐकून संजीवक म्हणाला–"ती सांगितलेली गोष्ट फार चांगली आहे. तर मग तू म्हणालास तसं करायला मी तयार आहे."

त्यानंतर दमनक संजीवकाला पिंगलकाकडे घेऊन जाऊन त्याला म्हणाला–"महाराज, हा पहा संजीवक आला आहे. यानंतर जशी प्रभूची मर्जी!"

संजीवकाने पिंगलकाला नमस्कार केला आणि नम्रपणे बसला.

पिंगलकाने आपला भयंकर व बळकट नखे असलेला उजवा पंजा वर करून संजीवकाचा नमस्कार स्वीकार करीत विचारले–"कसं काय, तुझी तब्येत बरी आहे ना? तू या अरण्यात कसा काय आलास?"

संजीवकाने वर्धमानाच्या गाड्यांच्या तांड्याबरोबर येत असतां एकटा पडल्यामुळे त्याला त्यानंतर जो त्रास झाला, तो सर्व सिंहाला वर्णन करून सांगितला.

तो ऐकून पिंगलक त्याला म्हणाला– "मित्रा! तुला मुळीच भिण्याचे कारण नाही. तू या अरण्यात वाटेल तिकडे मनसोक्त हिंड फिर. परंतु माझ्या नजरेआड मात्र राहू नकोस. कारण तू माझ्या दृष्टीआड झालास आणि जंगली श्वापदांची वांकडी नजर तुझ्यावर पडली तर तू विनाकारण संकटात सांपडशील. तुला त्रास देणारी, पापाची भीती यत्किंचितही नसणारी क्रूर जनावरे या अरण्यात अनेक आहेत."

"ठीक!" असे सांगून संजीवक यमुना नदीवर गेला, पोटभर पाणी पिऊन घेतले

शेवटच्या मलपृष्ठावरील चित्र



आणि पूर्वीप्रमाणे मनाला वाटेल तिकडे निर्भयपणे अरण्यात हिंडू फिरू लागला.

दिवसामागून दिवस जात होते आणि पिंगलक व संजीवक यांचा परस्पर स्नेह वाढत गेला. सिंह संजीवकाचा सल्ला घेऊन प्रत्येक गोष्ट करू लागला. संजीवक हुशार होता. तो दमनक आणि करटक वगैरेंची कारस्थाने ओळखून त्यांची माहिती पिंगलकाला देऊन त्याला सावध करीत असे.

तेव्हां दमनक एकदां करटकाला म्हणाला–"दादा! आपण आतां निराधार निराश्रित झालो, बघ! पिंगलक संजीवकाबरोबर गप्पा गोष्टीत किती रंगतो, तो पाहतो आहेसच. त्याने शिकारीला जाणे

पोटभर खायलादेखील मिळत नाही. तुझ्या मते आपण आतां काय करावे म्हणतोस?"

करटक म्हणाला–"जाऊन राजाला सावध कर. राजाने बोलाविले नाही, तरी त्यांला सावध करणे मंत्र्याचे कर्तव्य आहे. गवत खाणाऱ्या या प्राण्याची ओळख राजाशी करून देण्याचे शहाणपण तुझेच नव्हते का?"

"बरोबर म्हणालास, चूक माझी खरीच, राजाची चूक नाही. स्वतः केलेल्या चुकीची फळे कशी चाखावी लागतात हे देवशर्माच्या कथेवरून कळतेच नाही का?" दमनक म्हणाला.

"ते, कसं काय बुवा?" करटकाने विचारले. तेव्हां दमनकाने ती गोष्ट सांगितली.

देवशर्माची कथा

मनुष्यवस्तीपासून पुष्कळ दूर एका निर्जन प्रदेशात एक मठ होता. देवशर्मा नांवाचा एक यतीतुल्य साधू त्या मठात एकटा रहात असे. तो शिवलिंगाची पूजा करी. अनेक भक्त येत आणि मूल्यवान वस्त्रे दान करीत. देवशर्माने सर्वसंगपरित्याग केला होता, तरी त्याला सोन्याचा मोह होता. एकदा तो वेष पालटून सर्व उंची मूल्यवान वस्त्रे एका गाठोड्यात

घेऊन ती वस्त्रे विकली. त्याने ते सोने एका पिशवीत ठेवले आणि पिशवी खाकेत ठेवून मठात परत आला. त्या दिवसापासून तो कोणावर विश्वास नसल्यामुळे रात्रंदिवस ती पिशवी खाकेतच ठेवू लागला. "संपत्ती मिळविणे कष्टाचे असते; तिचे रक्षण कष्टाचे असते; ती हातची गेली तर दुःख होते. खर्च करावी लागली तरी दुःख होते. तिचे मूळच दुःखमय, तर परिणामी तिच्यापासून दुःखच मिळते."

आषाढभूती नावाचा एक नीच, पाप पुण्याचा विचार नसलेला मनुष्य होता. दुसऱ्यांना लुबाडणे हा जणुं काही त्याचा धंदाच होता. त्याची नजर देवशर्माच्या खाकेतल्या सोन्यावर पडली. ते कसे उडवायचे याचा तो विचार करू लागला. मठाच्या भिंती दगडी होत्या. म्हणून भिंतीला भोंक पाडून आंत शिरणे शक्य नव्हते. खिडक्या फार उंचीवर होत्या. म्हणून आषाढभूतीने देवशर्माचा शिष्य होऊन त्याचा पूर्ण विश्वास संपादन करण्याचे ठरविले.

त्याप्रमाणे आषाढभूतीने देवशर्माकडे जाऊन त्याला "ओम नमःशिवाय!" असे म्हणत नमस्कार केला आणि त्याच्या पायांवर डोके ठेवले. नंतर अत्यंत नम्रतापूर्वक म्हणाला–"महात्मन्! या संसारसागराचा



वीट आला आहे. संसार गवतासारखा क्षणात जळून जाणारा,–क्षणभंगूर आहे. सुख पांढऱ्या निर्जल ढगासारखे आहे. बंधुमित्र, पुत्रकलत्र स्वप्नासारखे, हा केवळ भ्रम आहे. अशी मनाची पूर्ण खात्री झाल्यामुळे मोक्षप्राप्तीचा मार्ग आपण दाखवाल असे समजून आपणांकडे आलो आहे."

ते ऐकून देवशर्मा म्हणाला–"बाबा रे! इतक्या लहान वयांत तुला ही ज्ञानप्राप्ती झाली. तू खरोखरच-धन्य आहेस. तारुण्यात मनावर ताबा ठेवणे हाच खरा मनोनिग्रह होय. मला तू मोक्ष मार्ग विचारतो आहेस, तर हे पहा, "ओम् नमःशिवाय!" म्हणून देवाला एक फूल जरी वाहलेस तरी पुरे

आहे. या जगात तुला पुन्हा जन्म घेण्याची गरजच नाही."

देवशर्माचे पाय धरून आषाढभूती म्हणाला–"गुरुवर्य! ह्या मंत्राचे पुनश्चरण कसे करायचे हे सांगून मला कृतार्थ करावे!"

"मुला! तेदेखील सांगतो. तू रात्री मठात येता कामा नयेस. रात्री एकट्याने राहाणे आवश्यक आहे. उपदेश मिळाल्यावर तू बाहेरच्या झोपडीत जाऊन झोप." देवशर्मा म्हणाला.

आषाढभूती म्हणाला–"स्वामी! आपली आज्ञा शिरसावंद्य आहे!"

त्या दिवशी रात्री देवशर्माने झोपायला जाण्यापूर्वी मंत्रोपदेश करून आषाढभूतीला आपला शिष्य करून घेतले. शिष्य दररोज पहाटे उठून गुरूला पूजेसाठी फुले पत्री वगैरे आणून देई. परंतु खाकेतली पिशवी शिष्याजवळ ठेवून देण्याइतका शिष्यावर विश्वास बसल्याचे एकही चिन्ह दिसले नाही.

बरेच दिवस लोटले. आषाढभूती विचार करू लागला–"या माणसाचा पूर्ण विश्वास [illegible] नाही. पहाटे उठून याचा गळा दाबून टाकावाचा की याला विषप्रयोग करून वाटेला लावावे."

इतक्यात एका भक्ताच्या मुलाने दुसऱ्या दिवशी त्यांच्या घरी व्रतबंध म्हणजे मुंज असल्याचे सांगून बटूस आशीर्वाद देण्यासाठी येण्यास आमंत्रण केले.

दुसऱ्या दिवशी देवशर्मा आषाढभूतीला बरोबर घेऊन बोलावणे आले होते त्या गांवी निघाला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर एक नदी लागली. देवशर्मा स्नानसंध्यादी आटपून घेण्याचे ठरवून आपले कपडे व खाकेतली पिशवी आषाढभूतीच्या हातात देत म्हणाला–"हे बघ, मी आलोच. तोंपर्यंत माझ्या या कपड्यांवर आणि मुख्य करून या पिशवीवर नजर ठेव. ही शिवशंकराची ठेव आहे." असे सांगून निघून गेला. तिकडे देवशर्मा दृष्टीआड झाला आणि इकडे आषाढभूतीने ती सोने ठेवलेली पिशवी घेऊन तेथून पाय काढला.



१४३. विषुववृत्तावरील बर्फाच्छादित पर्वत

केनिया देश भूमध्य रेषेवर असला तरी त्या देशातल्या पर्वतांची शिखरे बर्फाच्छादित असतात. सर्वांत उंच शिखर १७,०४० फुट उंच आहे. एकेकाळी हा ज्वालामुखी पर्वत होता. ह्याच्या शिखरावर चढणे फार कठीण आहे. ह्याच्या दऱ्या व खोरी वृक्ष-वनस्पतींनी झाकलेली असतात.

